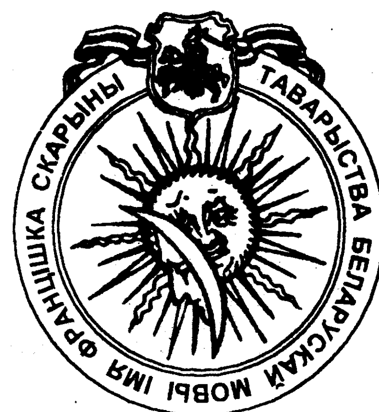
Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

НАША СЛОВА

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года **№ 5 (442) 2 ЛЮТАГА 2000 г.**

26 студзеня Менску адбылася ўрачыстасць, прысвечаная 10-м угодкам з дня прыняцця закона "Аб мовах у Беларускай ССР"

Пачаліся ўрачыстыя мерапрыемтвы з правядзення паседжання Рэспубліканскай рады ТБМ. Адбылося гэта ў святочнай атмасферы, у шматлюдным, перапоўненай зале тэатра "Зьніч", што месціцца ў сутарэннях Чырвонага касцёла. Рада вырашыла некаторыя арганізацыйныя пытанні: увяла ў склад рэдкалегіі "Нашага слова" Ірыну Марачкіну, унесла змены ў склад Сакратарыяту ТБМ, узнагародзіла лепшыя арганізацыі ТБМ эмблемамі ТБМ, выкананымі на сцягах белага колеру. У гэты вечар сяброў Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны стала яшчэ больш. Рада прыняла ў склад ТБМ некалькі новых арганізацый і суполак, а таксама асобных сяброў. У іх шэрагі ўступіў і экс-прэм'ер Міхаіл Чыгір, які нядаўна выйшаў з-за кратаў, але суд над якім працягваецца, і ўжо на наступны дзень Міхаіл Чыгір мусіць ізноў ісці судзіцца з рэжымам.

На здымку: новы сябар ТБМ Міхаіл Чыгір у судзе. Фота Віктара Талочкі, БелТА.

Пад дружныя воплескі ўсім "навабранцам" уручылі Скарынавыя знакі: святлістыя Сонца і Месяц як сімвал нязгаснасці навукі пад старажытным нашым гербам "Пагоня".

На пытанне, што падштурхнула яго да такога кроку, Міхаіл Мікалаевіч адказаў:

- Па-першае, гэта мова маіх маці і бацькі, а значыць, і мая. Па-другое: няма мовы – няма і дзяржавы. А я – за незалежную Беларусь!

На сустрэчу шчырых прыхільнікаў роднага слова і яго перакана765 абаронцаў, што з'ехаліся з усіх рэгіёнаў краіны, былі запрошаны вядомыя дзеячы нацыянальнай культуры і навукі, грамадскія дзеячы, прадстаўнікі дзяржаўных і недзяржаўных структур, дыпламаты. Тут можна было ўбачыць знаёмыя твары пісьменнікаў Ніла Гілевіча, Генадзя Бураўкіна (дарэчы, былых старшыняў ТБМ), Вольгі Іпатавай, Васіля Зуёнка, Уладзіміра Содаля, Эрнеста Ялугіна, Германа Кірылава і іншых; мастакоў Васіля Шаранговіча і Міколы Купавы; акадэміка Радзіма Гарэцкага і навукоўца з Масквы Аляксея Каўкі; палітычных дзеячоў Мечаслава Грыба, Вінцука Вячоркі, Георгія Таразевіча, Валерыя Шчукіна. На ўрачыстасці былі ксёндз-магістр Уладзіслаў Завальнюк – пробашч касцёла святых Сымона і Алены, праваслаўныя святары айцец Сергій з Кафедральнага сабора ў Менску і айцец Аляксандр з Ратамскай царквы, якія вядуць набажэнствы па-беларуску, кіраўнікі згуртавання беларускіх татар "Аль-Кітаб", іншых нацыянальных суполак у нашай краіне, прадстаўнікі пасольстваў Украіны і Чэхіі.

У сваіх выступах народны паэт Ніл Гілевіч, паэт Генадзь Бураўкін, навуковец Леанід Лыч нагадалі гісторыю бязлітаснага вынішчэння мовы беларусаў – адной са старэйшых і багацейшых славянскіх моў – на працягу двух апошніх стагоддзяў русіфікатарамі ўсіх масцей.

Перакроены па-лукашэнкаўску закон скасаваў усталяваную змаганнем многіх пакаленняў справядлівасць. У сённяшніх варунках фармальна абвешчанага дзяржаўнага "дзвюхмоўя" фактычна пануе рускае аднамоўе.

Але, нягледзячы на ўсе перашкоды і захады нядобразычліўцаў, мова нашых продкаў жыве! Гэта пераканаўча засведчыў нядаўні перапіс, згодна з якім толькі тых, хто паўсядзённа карыстаецца беларускай мовай, у нас больш за тры з паловай мільёны – звыш трэці насельніцтва. А колькі яшчэ тых, хто прыхільна ставіцца да яе і толькі аваладае ёю! Не, не зніклі дарма намаганні тых, у каго роднае слова – у сэрцы і на вуснах, хто з любоўю нясе яго іншым. У гэтым несумненная заслуга і самага масавага ў краіне грамадскага аб'яднання – Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, якое ачольвае зараз навуковец Алег Трусаў, чалавек з творчым дарам і арганізатарскай энергіяй, шчырай аддансцю справе ўсяго яму жыцця.

... Прыгожы дарунак зрабілі ўдзельнікам урачыстасці майстры і аматары беларускага мастацтва: заслужаная артыстка і кіраўнік тэатра аднаго акцёра "Зьніч" Галіна Дзягілева з натхненнем чытала творы Купалы і Караткевіча аб любым родным краі і роднай мове; спявалі паэты і барды Эдуард Акулін і Валерый Пазнякевіч; расчулілі ўсіх самабытны танцавальна-спеўны гурт вясковых дзетак "Берагіня" з Мётчанскай школы Барысаўскага раёна; зачараваў праслаўлены далёка за межамі Беларусі дзяржаўны ансамбль народнай музыкі "Свята". А яшчэ ўсе з цікавасцю і замілаваннем глядзелі ў бібліятэчнай касцёльнай зале спектакль дзіцячага батлеечнага тэатра аб жыццёвым і духоўным подзвігу Скарыны, разглядалі дзесяткі таленавітых малюнкаў, прысвечаных Калядным святам і 2000-годдзю хрысціянства маленькімі прыхільнікамі духоўнасці і роднай мовы, чыталі іх узнёслыя вершы. Любавалася дзесяцігадовай беларусачкай – равесніцай закона аб мовах Дашачкай Навасельскай, якая разам з абаяльнай Людмілай Дзіцэвіч, намеснікам старшыні ТБМ, вяла вечарыну. Чулі словы малітвы, звернутай да Бога па-беларуску, - у суседняй зале ішло набажэнства. І выспявала ўпэўненасць: не, не згіне роднае слова, пакуль яно жыве ў народзе!

Пад час вечарыны адбылася прэзентацыя кнігі Яўгена Цумарава "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны. Дакументы і матэрыялы. 1989-1997."

Падрабязней пра імпрэзу і кнігу ў наступных нумарах.

Беларускія СМІ пра беларускую мову

Агляд і каментары Язэпа Галубяткі

Яўсей Канчар папярэджвае, што дарэмна антаганісты беларускай мовы нападаюць на яе і ставяць на шляху яе развіцця новыя рагаткі, і выказвае спадзяванне, што родная мова не можа быць задушана, яна не памрэ, будзе развівацца, пашырацца і ўсё больш згуртоўваць людзей.

Станіслаў Дубянецкі, "Народная воля" 3.11.99г.

Кнігі для бібліятэкі мы купляем за свае грошы. Сёння наша мэта – адрадзіць беларускую мову і культуру

Алег Шэлестаў, "Газета Слонімская" № 49.

Наша нацыянальная мова – беларуская, родная, матчына. Цяжкім выдаўся лёс для працавітага і гераічнага народа, які жыве на скрыжаваннях дарог гісторыі. Нашэсці з Усходу і Захаду, зарывы паўстанняў, доўгія ваенныя ліхалецці... І вось ён, высокі поўдзень Волі і Славы, калі з трыбуны свята, славячы працу і мір, гучыць беларускае слова. Яна не загінула, не выцвела на ветрах стагоддзяў.

Таццяна Болцік, "Газета Слонімская" № 49.

З часу майскага рэферэндуму 1995 года, калі амаль 54% выбаршчыкаў прагаласавалі за наданне рускай мове статуса дзяржаўнай, сфера ўжывання беларускай мовы рэзка звузілася.

Напрыклад, беларускай мовай перасталі карыстацца ва ўсіх сферах заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады. Значна скарацілася ўжыванне беларускай мовы і ў адукацыі. У 1998/1999 годзе доля вучняў у школах з беларускай мовай навучання зменшылася да 19%, а доля вучняў у школах з рускай мовай навучання вырасла да 44%.

БелаПАН, "Газета Слонімская" № 51.

Здрадцавы аднадумны наўкола--ворагі беларускай школы.

Прадаў мову, згандлюецца і на дзяржаву.

Расце верба ў чыстым полі, як мова трывае амаль у падполлі.

У час чумы п'юць, як пачуюць па-беларуску – заб'юць.

Хутчэй знойдзеш іголку ў стозе сена, чым на мове беларуса шыльду.

Уладзімір Паўлаў "Народная воля" 15.12.99г.

Не павінны зачыняцца беларускія школы, дзяржаўнаю моваю на Беларусі павінна быць толькі беларуская, а рускую і так будуць ведаць.

Іван Мартыновіч, Газета Слонімская № 50.

Валанцёрскі рух ТБМ звяртаецца

Валанцёрскі рух ТБМ, які на грамадскіх пачатках робіць свой уклад у адраджэнне нашай роднай мовы звяртаецца да беларускай моладзі, каму крыўдна за стан нашай мовы – удзельнічаючы ў нашай працы вы можаце зрабіць свой важкі ўклад у яе адраджэнне.

Удзел у валанцёрскім руху прадугледжвае: 1) распаўсюджванне ўлётак за беларускую мову, 2) збор подпісаў, 3) удзел у зборы дадзеных для сацыялагічнай службы ТБМ, 4) удзел у іншых праграмах. Чакаем вас у сядзібе ТБМ, на Румянцава -13, кожны аўторак і чацвер у 15.00 - 18.00.

Таксама ТБМ звяртаецца да тых, хто не мае часу, каб удзельнічаць у гэтай працы асабіста – вы можаце зрабіць свой важкі ўклад матэрыяльна. 50$. і мы распаўсюдзім 5 тысяч улётак у абарону беларускай мовы, а мова, як вядома, -- аснова нацыі. Чым большы атрымаецца наклад, тым большы эфект будзе ад гэтай справы. Тэкст па вашым жаданні можа быць узгоднены з вамі асабіста. Астатняе зробяць нашы структуры.

Па гэтых пытаннях звяртацца ў сядзібу Таварыства, ці па тэл. 284-85-11.

Алесь Гурыновіч.

Са скрыпам але рэгістрацыя ідзе

23 лістапада 1999 г. Упраўленнем юстыцыі Менгарвыканкама зарэгістравана Менская гарадская арганізацыя ТБМ (пасведчанне аб рэгістрацыі № 05/03-031).

Юрыдычны адрас: 220005, Рэспубліка Беларусь, г.Менск, вул. Румянцава-13.

Час працы: 10.00 – 16.00.

16 снежня 1999 г. зарэгістравана Менская абласная арганізацыя ТБМ (паседчанне аб рэгістр. №06-020-СП). Юрыдычны адрас: 220123, г. Менск, вул. В. Харужай, 16.

5 студзеня 2000 г. Гарадзенская абласная арганізацыя ТБМ імя Францішка Скарыны зарэгістравана Упраўленнем юстыцыі аблвыканкама (пасведчанне аб рэгістрацыі № 04-0068). Каб прайсці рэгістрацыю трэба было выканаць усе патрабаванні Упраўлення юстыцыі.

Па-першае ўсе дакументы павінны быць не старэй месячнай даўніны. З гэтым справіліся.

Па-другое гэта юрыдычны адрас. Дзякуючы намаганням старшыні Рэспубліканскай Рады ТБМ сп. Трусава А.А. "Саюз палякаў на Беларусі" даў такі адрас (даў дазвол размясціцца нам у іхнім доме). Юрыдычны адрас: 230023, г. Горадня, вул. Дзяржынскага, 32.

Ахвяраванні на ТБМ

(неданамінаваныя рублі)

1.	Ермаловіч Валянцін Іванавіч	1 000 000
2.	Бураўкін Генадзь Мікалаевіч	1 000 000
3.	Суполка "Каляднікі"	400 000
4.	Складкі Горацкай раённай арг.	1.500 000
5.	Ахвяраванні ад Горацкай раённай арг.	2.500.000
6.	Семяновіч Анастас і Вера	1.000.000 + 200.000
7.	Свірыдовіч Наталля г.Менск	1.500.000
8.	Салдаценка Ігар	300.000
9.	Дарафееў Усевалад	260.000
10.	Хахлоў Станіслаў	100 000
11.	сп.Калінін (Менск)	10.000.000
12.	Канановіч (Менск)	2.000.000
13.	Новік Ліда Восіпаўна (Менск)	300 000
14.	Кліменценка С.У. (Менск)	1.000.000
15.	Ялугін Э.В. (Менск)	250.000
16.	Выкладчыкі і студэнты БДТУ	2.520.000
17.	Казлоўская Іна (Менск)	300.000
18.	Козенка Мікола (Менск)	4.000.000
19.	Варфаламеева Тамара (Менск)	4.000.000
20.	Казенка Алеся (Менск)	2.000.000
21.	Алесь Карызна (Менск)	500.000
22.	Беларускія аптэкары г.Менска	6.900.000

Леанід Лыч

Змаганне за беларускую мову – змаганне за выратаванне беларускага народа

(Заканчэнне. Пачатак у папярэднім нумары.)

Я адмыслова не спыняюся на тым, што казалі на сесіі нашы празаікі ды паэты, бо і так зразумела, што ўсе яны, як сапраўдныя рыцары, вымушаныя былі ваяваць ды ваявалі за беларускую мову. Мяркую, кожны з іх падпісаўся б пад сказаным Старшынём Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, пісьменнікам Іванам Навуменкам: "...гаварыць пра дзве дзяржаўныя мовы ў Беларусі – гэта значыць знішчыць мову беларускую, таму што руская мова квітнее і ... будзе квітнець. Бо зараз беларуская мова ў заняпадзе".

Зразумела, дэпутаты не маглі абысці ўвагай і дзяржаўнага двухмоўя. Бальшыня катэгарычна выказалася супраць яго. Навукова абгрунтаваў погляд на гэтую праблему рэктар Беларускага дзяржаўнага універсітэта Леанід Кісялеўскі: "...дзяржаўнай мовай павінна быць мова карэннага насельніцтва, што цалкам адпавядае сусветнай практыцы. Дзяржаўны полілінгвізм існуе толькі ў тых краінах, дзе склаўся тэрытарыяльны падзел рознамоўных груп насельніцтва. У нашай рэспубліцы такога падзелу няма. Дзяржаўнасць беларускай мовы зробіць беларуска-рускае двухмоўе ў рэспубліцы сапраўды сіметрычным, а не перакошаным у бок таг ці іншае мовы, бо ва ўмовах, калі носьбітам аднае мовы з'яўляецца толькі народ аднае рэспублікі, а носьбітамі другое – дадаткова дзесяткі мільёнаў людзей прылеглых тэрыторыяў, з якімі падтрымліваецца моцныя эканамічныя, культурныя, палітычныя сувязі, першая мова сама сабою не здолее канкураваць, і гэта ёсць адною з прычынаў тае сітуацыі, што склалася ў Беларусі. Гэтай мове неабходная спецыяльна прадугледжаная падтрымка. Такой гарантаванаю падтрымкаю і павінен стаць статус дзяржаўнай беларускай мовы".

Вельмі лаканічным, але пераканаўчым было папярэджанне міністра народнай адукацыі БССР Міхаіла Дзямчука аб шкодзе дзяржаўнага двухмоўя: "Наданне рускай мове статусу дзяржаўнай практычна не мяняе становішча з беларускай мовай. Як больш магутная, руская мова, атрымаўшы роўны статус з нацыянальнай, канчаткова пераважыць над мовай беларускай".

Але ў дзяржаўнага двухмоўя былі і прыхільнікі, праўда, у меншыні. Розныя прычыны тлумачаць такую пазіцыю дэпутатаў: абыякавасць да беларускай мовы і нават згода на яе поўнае выцясненне з грамадскага жыцця ў выніку канкурэнцыі з рускай мовай; нежаданне вывучыць беларускую мову, да чаго якраз і абавязвала ўвядзенне яе ў ранг адзінай дзяржаўнай; элементарнае неразуменне таго, што беларуска-рускае дзяржаўнае двухмоўе ў моц канкрэтнай для Беларусі сітуацыі не забяспечыць выжывання яе роднай мовы.

Канстытуцыйнага гарантавання афіцыйнага беларуска-рускага двухмоўя настойліва патрабаваў старшыня выканкаму Мазырскага гарадскога Савета народных дэпутатаў Іван Кенік, якому сваю пазіцыю не ўдалося адстаяць у часе працы ў Камісіі па падрыхтоўцы прапанову аб заканадаўчым урэгуляванні статусу беларускай, рускай і іншых моваў. Велізарная небяспека яго прапановы вызначалася тым, што мела на мэце вельмі істотнае, у параўнанні з праектам Закону аб мовах, звужэнне беларускай мовы ў сферы адукацыі. Па сутнасці, тут беларускаму слову не давалася аніякае перавагі, наадварот, падкрэслівалася неабходнасць захаваць прыярытэты за рускай мовай, бо нібыта толькі яна мусіць забяспечыць паступленне нашае моладзі ў вышэйшыя ўстановы Расіі.

Пасля працяглых і вострых спрэчак дэпутаты перайшлі да галасавання. Здаровы розум перамог: за прыняцце праекта Закона аб мовах у Беларускай ССР прагаласавала 382 чалавекі, супраць – 27, устрымалася – 9. Пасля абвяшчэння вынікаў галасавання залу аглушылі моцныя апладысменты, дэпутаты абдымалі адзін аднаго ды цалаваліся. Некаторыя ад вялікае радасці не хавалі слёзаў. Такі ж узнёслы настрой апанаваў і шмат каго з запрошаных гасцей. Панурылі галовы толькі тыя, каму не ўдалося працягнуць у Закон дзяржаўнае двухмоўе, паставіць лёс народнае адукацыі ў простую залежнасць ад волі моцна зрусіфікаваных, дэнацыяналізаваных ідэалагічнымі службамі партыі бацькоў дзетак з цвёрдаю ўпэўненасцю, што гэта некалі выціене з яе ўсё беларускае, у тым ліку мову, прыняе поўную перамогу рускаму элементу.

Такім чынам здзейснілася найвелізарная падзея ў жыцці беларускага народа, якую, без усялякага перабольшання, можна параўнаць з сапраўдным цудам. Маючы жаданне гэты цуд не так ужо і цяжка было зрабіць рэальнасцю. Вызначаныя ў Законе тэрміны дзеля забяспячэння беларускай мове фактычнага статусу дзяржаўнай у розных сферах грамадскага жыцця былі зусім прымальныя. Улічваючы высокую ступень русіфікацыі беларускага народа, у выніку якой многія людзі глядзелі на сваё роднае слова, як на нешта вельмі далёкае і чужое, непатрэбнае, тэмпы беларусізацыі ўсяго службовага справаводства, педагагічны працэс агульнаадукацыйных школ, прафесійна-тэхнічных вучылішчаў, тэхнікумаў, інстытутаў (універсітэтаў) былі ў два-тры разы большымі, чым гэта прадугледжвалася для ажыццяўлення такога роду адраджэнцкіх мераприемстваў у перыяд беларусізацыі 20-х гадоў.

З тэрмінамі ажыццяўлення Закона аб мовах пагаджалася ўсё беларускае грамадства. Супроць іх зрэдку выступалі толькі асобы, якія арганічна не прымалі высакароднай ідэі беларускага нацыянальна-культурнага Адраджэння.

Давала станоўчую адзнаку і публічна выказвала гатоўнасць выкарыстаць увесь свой патэнцыял дзеля пераўвасаблення Закона аб мовах у жыццё Камуністычная партыя Беларусі, хаць яшчэ зусім нядаўна, на сваім кастрычніцкім пленуме 1989 года, першая ў рэспубліцы партыйная асоба Яфрэм Сакалоў, каб стрымаць масавы рух народа за ўвядзенне беларускай мовы ў грамадскае жыццё, заяўляў, што гэта будзе мець вельмі цяжкія наступствы: адмоўна адаб'ецца на навуковатэхнічным і духоўным прагрэсе, непазбежна прывядзе "да паслаблення сувязяў паміж народамі нашай Айчыны (відаць, аўтар меў на ўвазе СССР. - Л.Л.), ускладнення міжнацыянальных стасункаў". Паведамлялася таксама пра неабходнасць працяглай псіхалагічнай падрыхтоўкі "грамадскай думкі да моўных праблем" (*Звязда.* 19.10.1989г.) Карацей кажучы, камуністы з вышэйшых колаў маглі б бясконца адтэрміноўваць час вяртання беларускай мовы на сваё законнае месца ў родным краі.

Зусім інакш загаварылі тыя камуністы, у тым ліку і сам Я.Сакалоў, пасля юрыдычнага надання беларускай мове дзяржаўнага статусу. У яго дакладзе на чэрвеньскім (1990г.) пленуме прагучала: "Зняццю напружанасці, што накоплівалася ў духоўнай сферы рэспублікі на працягу 60-80-х гадоў, садзейнічала прыняцце ў студзені гэтага года Закона аб мовах у Беларускай ССР. Гэты заканадаўчы акт надаў новы імпульс працэсам развіцця нацыянальнай самасвядомасці, абнаўлення духоўнага жыцця". Зусім справядліва на пленуме заяўлялася, што Закон аб мовах - гэта "толькі першы крок да адраджэння нацыянальнай культуры". Выказвалася гатоўнасць партыі да "распрацоўкі і прыняцця навукова абгрунтаванай, матэрыяльна і тэхнічна падмацаванай канцэпцыі развіцця нацыянальнай культуры на бліжэйшую і аддаленую перспектыву" (*Звязда,* 25.07.1990г.). Такіх канкрэтных і ў аснове сваёй ўзважаных дзейсных функцыяў па забеспячэнні нармальнага культурна-моўнага развіцця беларускай мовы партыя бальшавікоў ніколі не брала на сябе ў часе ўсяго перыяду 30-80-х гадоў XX стагоддзя.

Зыходзячы з таго, што з боку шматлікіх партыйных і савецкіх супрацоўнікаў, іншых катэгорыяў чыноўнікаў з страшэнна размытай нацыянальнай свядомасцю, амаль поўнай адарванасцю ад спрадвечных для нашай зямлі культурна-моўных каштоўнасцяў будзе аказвацца адкрытае і патаемнае супраціўленне Закону аб мовах, нацыянальна-свядомыя колы інтэлігенцыі пачалі распрацоўваць шэраг дзейсных мерапрыемстваў дзеля яго няўхільнай рэалізацыі. У створаную камісію, якую ўзначаліла намесніца старшыні Савета міністраў БССР Ніна Мазай, увахо дзіла 44 чалавекі. Складзены імі дакумент атрымаў назву "Дзяржаўная праграма развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моваў у Беларускай ССР" і быў зацверджаны пастановай Савета Міністраў БССР 20 верасня 1990 года. Так чарговаму нацыянальна-культурнаму адраджэнню Беларусі, асяродкам якога з'яўляецца мова, быў нададзены ў сапраўдным сэнсе слова дзяржаўны характар. Пачалася напружаная, разлічаная на дзесяць гадоў праца дзеля ўратавання беларускай мовы ад знішчэння, якое дагэтуль рэальна ёй пагражала, у паступовым насычэнні яе сацыяльныя функцыямі, як таго патрабаваў статус адзінай у Беларусі дзяржаўнай мовы. Першыя вынікі сведчылі, што развязанне гэтай вельмі актуальнай для беларускага народа праблемы цалкам падуладнага яго здаровым, нацыянальна-свядомым сілам.

Вялікай заслугаю нашых палітыкаў дый інтэлектуалаў, што ў моц свайго прафесійнага абавязку ці праз заклік сэрца актыўна далучыліся да рэалізацыі самага прафесійнага ў гісторыі Савецкай Беларусі Закона аб мовах, сталася правільнае вызначэнне імі ролі народнае адукацыі ў адраджэнні беларускай мовы і ўвядзенні яе на дзяржаўны п'едэстал. Пытанне нацыянальнае адукацыі стала галоўным, стрыжневым у дзейнасці ўсіх грамадскіх рухаў, што актыўна сталі на шлях беларускага Адраджэння.

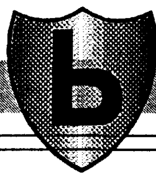
З усіх цяжкасцяў, што перашкаджалі стварэнню сапраўднай нацыянальнай сістэмы адукацыі, найбольш сур'ёзнай з'яўлялася надзвычай высокая ступень русіфікацыі тых асобаў, якія займалі тут далёка не шараговую пасаду. Хапала іх і сярод настаўнікаў, вучоных-педагогаў. Калі толькі дазвалялa сітуацыя, яны ўсяляк імкнуліся сарваць выкананне тае часткі Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў Беларускай ССР", што датычыла народнай адукацыі. Але сярод людзей названых прафесіяў было і нямала асобаў, што займалі супрацьлеглую пазіцыю ў гэтым пытанні. Менавіта дзякуючы ім і ў аснове сваёй прыхільнаму стаўленню народа да беларусізацыі сферы адукацыі ўжо ў першыя гады пасля прыняцця Закона аб мовах у гэтае галіне былі дасягнутыя пазітыўныя зрухі. Адчувалася, што, нягледзячы на глыбокую эрозію прыроднага духоўнага патэнцыялу беларускага народа, у яго захаваліся і сілы, і жаданне для свайго нацыянальна-культурнага адраджэння.

Самы высокі пік у беларусізацыі агульнаадукацыйнай школы быў дасягнуты ў 1993/1994 навучальным годзе. Датычыла гэта ўсіх тэрытарыяльна-адміністратыўных адзінак краіны, а, перадусім, галоўнай з іх – Менска. Бадай упершыню за ўсю сваю гісторыю ён пачаў самую юную катэгорыю жыхароў -першакласнікаў узгадоўваць не на чужых, а на ўласных нацыянальных культурна-моўных каштоўнасцях. У тым навучальным годзе з агульнай колькасці дзяцей Менску, што прыйшлі ў першыя класы, па-беларуску стала вучыцца 58,6%. У Брэсцкай вобласці гэты паказчык склаў 79,7%, у Віцебскай - 65,5, Гомельскай - 75,7, Гродзенскай - 87,5, Менскай 92,6 (рэкорд па краіне), Магілёўскай - 72,8%. У наступным навучальным годзе ўзяты для разгляду паказчык быў павялічаны толькі ў Гомельскай вобласці.

Несумненна, дасягненне гэтых станоўчых зрухаў у часе пераводу агульнаадукацыйнай школы на нацыянальны падмурак ёсць вялікаю заслугай міністэрў адукацыі Рэспублікі Беларусь Міхаіла Дзямчука (1988-1994) і Віктара Гайсёнка (1994-1995), а таксама падначаленага ім апарату. Ягоі кіраўнікі разам з міністрамі часта сустракаліся з адпаведнымі грамадскімі коламі, адкрыта і пераканаўча даводзячы, якім чынам ажыццяўляецца дзяржаўная моўная палітыка ў галіне адукацыі, якія ёсць цяжкасці ў гэтым кірунку. З цікавымі і каштоўнымі з метадалагічнае меркаванняў публікацыямі выступалі яны і ў друку. Але ж нягледзячы на ўсе высілкі адданых беларускай нацыянальнай ідэі кіруючых і шараговых супрацоўнікаў сферы адукацыі ды іншых прагрэсіўных сілаў грамадства краіны, з 1994/95 навучальнага года далей справа з беларусізацыяй агульнаадукацыйнай школы не пайшла. Падставаў тут некалькі, але найбольш істотная з іх - палітычныя змены ў Рэспубліцы Беларусь, што мелі за мэту спыніць працэсы яе нацыянальна-культурнага адраджэння і адначасова вярнуць ў ёй колішнія пазіцыі рускага элементу, што, як разлічвалася, мусіла дапамагчы палітычнай інтэграцыі Беларусі з Расіяй.

Моцны зрух новае ўлады ад нацыянальна-дзяржаўнай ідэі ў супрацьлеглы бок адразу ж быў заўважаны непрыхільна, а то і варожа настроенымі да беларускай справы людзьмі. Яны сталі самымі паважанымі ведгнікамі для афіцыйных сродкаў масавай інфармацыі і ў шчыльным хаўрусе вялі спачатку прыхаваную, а затым і адкрытую падрыўную дзейнасць супроць завеяваў грамадскасці ў справе беларусізацыі агульнаадукацыйных школ. Здабыць пры надзейнай падтрымцы ўладаў перамогу над ёй аказалася для праціўнікаў Адраджэння не такой ужо і складанай задачай.

За ходам баталіі дзяржавы з адраджэнскімі сіламі на ніве народнай асветы вельмі ўважліва сачылі бацькі, дзеці якіх наведвалі школу. Палітыкі і паслухмяная ім частка інтэлігенцыі не сумняваліся, што яны знойдуць такую неабходную для іх падтрымку з боку бацькоў. Многія былі ў вялікай роспачы, што іх дзеці паспелі ўжо скончыць тры-чатыры класы беларускамоўнай школы, а сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных установаў з беларускай мовай навучання як не было пяць гадоў таму, так няма і зараз. Стваралася ўражанне, што адпаведныя дзяржаўныя структуры і кіраўнікі народнай адукацыі напачатку асабліва не супрацьдзейнічалі беларусізацыі агульнаадукацыйных школаў, але ўсяляк стрымлівалі гэты працэс у тэхнікумах і ВНУ толькі таму, каб больш пераканаўча паказаць бацькам бесперспектыўнасць беларускамоўнага школьнага навучання. Адна справа, калі незадаволенасць такой палітыкай выказваецца 5-10-ю тысячамі бацькоў, і зусім іншая, калі над бесперспектыўнасцю беларускамоўнае адукацыі для лёсу сваіх дзетак пачынаюць задумвацца сотні тысячаў чалавек. Паколькі афіцыйныя сродкі масавае адукацыі знаходзіліся ў руках дзяржавы, а не нацыянальна-дэмакратычных сілаў, яна ўсю сваю моц скіравала не на тое, каб людзі пачалі выступаць за ўмацаванне роднае мовы карэннага насельніцтва краіны ў навучальна-выхаваўчы працэс ВНУ ды тэхнікумаў, што якраз адпавядала б нормам прыстойнага цывілізаванага жыцця, а, наадварот, як толькі магла нацкоўвала масы супроць пераводаў рускіх школаў і класаў у беларускамоўныя.

Леанід Лыч

Змаганне за беларускую мову – змаганне за выратаванне беларускага народа

Разумеючы, што ў прагрэсіўных колах грамадства не стае моцы, каб прымусіць дзяржаву адмовіцца ад далейшага працягу палітыкі русіфікацыі народнай адукацыі і не жадаючы з чыста прагматычных мэтаў узгадоўваць дзетак у мове, якая свядома выціснутая афіцыйнымі ўладамі з усіх сфераў грамадскага жыцця, а галоўнае – з аўдыторыяў вышэйшых ды сярэдніх спецыяльных навучальных установаў, шмат хто з бацькоў, прычым часта з самай непасрэднай агітацыі настаўнікаў, сталі выступаць, насуперак здароваму сэнсу, супроць беларускамоўнага навучання, вяртаць сваіх дзетак у рускія школы. Усяго гэтага не назіралася б, калі б у першыя дватры гады пасля набыцця Беларуссю статусу дзяржаўнае незалежнасці ўдалося стварыць хоць бы адзін-два нацыянальныя універсітэты. А такая магчымасць існавала. І тагачасныя дзяржаўныя дзеячы, кіраўнікі народнае адукацыі нацыянальнае арыентацыі павінны прызнаць сваю віну за прамаруджване ў вырашэнні гэтага пытання. Калі б тым часам у нас вызначыліся пазітыўныя зрухі ў развіцці нацыянальнай вышэйшай ды сярэдняй спецыяльнай школы аніякія палітычныя сілы не наважыліся б, як гэта атрымалася ў траўні 1995 году, на правядзенне моўнага рэферэндуму, бо ў такіх варунках яго можна было б выйграць толькі з дапамогаю самае грубае фальсіфікацыі.

Акрамя занядбання праблемай нацыянальнай вышэйшай ды сярэдняй спецыяльнай школы, спрыяльную глебу для правядзення ў траўні 1995 году моўнага рэферэндуму мы падрыхтавалі яшчэ і тым, што не забяспечылі належнага месца дэмакратычным сілам у афіцыйных і незалежных сродках масавай інфармацыі. На такім вельмі адказным і значным месцы ў змаганні за нацыянальна-культурнае Адраджэнне гэтыя сілы суадносіліся з дзяржаўнымі структурамі як немаўля з атлетычна складзеным дзецюком. Гэтая неадпаведнасць адраджэнскіх і супроць адраджэнскіх сілаў у магчымасці праз СМІ ўплываць на настрой і паводзіны людзей выявілася ўжо на першым годзе пасля прыняцця Закона аб мовах і Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускае мовы ды іншых моваў у Рэспубліцы Беларусь. Супраціў іх ажыццяўленню на практыцы аказвалі нават калектывы рэдакцыяў беларускамоўных газет. І гэтую катэгорыю творчай інтэлігенцыі няцяжка зразумець. Яна, мо як ніякая іншая, была выхаваная на бальшавіцкай ідэалогіі, дзесяцігоддзямі працавала – не выключаючы і занятых у беларускамоўным друку – на камуністычную ідэю зліцця культур ды моваў. Не вызначаліся сваёй беларускасцю й маладыя генерацыі журналістаў, дзе мы павінны бачыць "заслугу" адпаведных навучальных установаў свае ды іншых саюзных рэспублік. Існаванне шэрагу беларускамоўных газетаў і часопісаў забяспечвалася толькі цвёрдай устаноўкай ЦК КПБ, які вызначаў, колькі іх павінна выходзіць па-беларуску і па-руску. Цяпер ужо такой устаноўкі не трымаліся, таму ўсе, каму ў цяжар было беларускае слова, імкнуліся пазбегнуць яго на сваіх старонках. Зайздросную ініцыятыву ў гэтым выявілі ў 1990 годзе заснавальнікі абласных беларускамоўных газетаў "Віцебскі рабочы", "Мінская праўда" ды шэрагу раённых, што прасілі дадаткова зарэгістраваць мовай выдання і рускую, а таксама беларуска-рускамоўнага "Вячэрняга Мінску", дзе пажадалі толькі раз на тыдзень выпускаць газету на абедзвюх мовах, а ўсе астатнія дні – толькі на рускай. Цалкам праігнаравалі сфармуляваны ў Дзяржаўнай праграме развіцця беларускай мовы пункт аб мэтазгоднасці пераводу з рускай мовы выдання на беларускую ўсіх раённых і абласных газетаў (выходзілі яны на рускай мове пераважна ў заходняй частцы Беларусі як найменш зрусіфікаванай), рэспубліканскіх газетаў "Сельская газета" і "Физкультурник Белоруссии", часопіса "Сельское хозяйство Белоруссии". Усё гэта стала магчымым дзякуючы таму, што сярод тагачасных палітыкаў, якія займаліся пытаннямі нацыянальна-культурнага і моўнага развіцця ў краіне, было шмат уплывовых асобаў прарускай арыентацыі, якія за мінулымі часамі вельмі заўзята працавалі на справу русіфікацыі беларускага народа.

Не спалі ў шапку і шэраговыя журналісты, што моцна супраціўляліся пераводу газетаў ды часопісаў з рускай мовы на беларускую. З гэтай нагоды яны арганізоўвалі адпаведнага кшталту інтэрвію з аўтарытэтнымі (але ж не ў справе ведаў этналінгвістычнае праблемы) асобамі, якія не вызначаліся пашанай да беларускага слова ды не валодалі ім. Цалкам можна дапусціць, што ад знаёмства з такімі матэрыяламі ў многіх, хто пасля летаргічнага сну толькі-толькі пацягнуўся да роднага слова, яно ўжо магло і не падавацца такім патрэбным, дарагім.

Як лёгка было трапіць на старонкі газетаў ды часопісаў, у радыёэфір ды на тэлебачанне асобам з антыбеларускамоўным кірункам, гэтаксама цяжка, а то і зусім немагчыма было патрапіць туды тым, хто самаахдана служыў ідэі нацыянальна-культурнага адраджэння дарагой і любай Бацькаўшчыны. Будучы адмежаванымі ад усіх афіцыйных СМІ "кітайскім мурам", мы апынуліся не ў стане ідэалагічна забяспечыць выкананне Закона аб мовах. У часе яго – няхай сабе і вельмі маруднага – выканання ўсё больш і больш узнікала патрэба ў тэарэтычным абгрунтаванні пройдзенага шляху, вызначэнні новых першачарговых задач, азнаямленні з імі шырокіх народных плыняў, аднак на ўсіх падыходах да яго былі надзейна перакінутыя шматлікія шлагбаўмы. Патэнцыйныя магчымасці даводзіць насельніцтву шчырую праўду па моўнай праблеме да рэшты не выкарыстоўвалі і рэдакцыі газетаў "Наша слова", "Свабода", "Літаратура і мастацтва", не кажучы ўжо пра такія дзяржаўныя беларускамоўныя выданні як "Звязда", "Чырвоная змена", "Настаўніцкая газета".

Вельмі ўжо нам не пашчасціла тым часам на фундатараў ды мецэнатаў. А традыцыі ж у Беларусі ў гэтай справе найбагацейшыя. Дастаткова прыгадаць, што менавіта з дапамогаю фундатараў выдавалі свае кнігі Францішак Скарына ды Сымон Будны. Затое зараз у шуфлядах нашай творчае інтэлігенцыі захоўваюцца дзясяткі найкаштоўных рукапісаў, якія не могуць пабачыць свету толькі з-за адсутнасці сродкаў на іх выданне, а дзяржава, як і ў самыя цяжкія, трагічныя часы нашае гісторыі, зноў займаецца русіфікацыяй, таму і выдаткоўваць грошы на літаратуру такога кшталту не збіраецца. Менавіта з прычыны нашае беднасці мы не мелі дый не маем зараз сур'ёзнай нацыянальнай газеты ці часопіса, дзе падаваліся б не смажаныя факты з мэтай забеспячэння большага накладу ды атрымання прыстойнага прыбытку, а з нумару ў нумар вялася б грунтоўная размова пра нашыя надзённыя адраджэнскія праблемы, бо толькі такім чынам народу можна вярнуць гістарычную памяць, далучыць да роднае культуры і мовы, зрабіць яго актыўным барацьбітом за нацыянальныя інтарэсы.

Сёння, калі з кожным днём узрастае пагроза суверэнітэту Беларусі, калі працягваецца шалёная руская культурна-моўная асіміляцыя карэннага насельніцтва нашае краіны, мы павінны вельмі добра ведаць і не таіць ад саміх сябе свае ўласныя памылкі і недахопы. На вялікі жаль, не ўхілілася ад іх і Таварыства беларускай мовы. Напачатку яго дзейнасці тут працавала шмат таленавітых, шчыра адданых нацыянальнае ідэі людзей. Затым бальшыня з іх пайшла ў вялікую палітыку. І гэта вельмі правільны крок. Але нам неадкладна трэба было на іх месцы ўвесці ў склад Сакратарыяту ТБМ зусім новых асобаў, што пайшло б толькі на карысць агульнай справе.

Не думаю, што Беларускі народны фронт "Адраджэнне" дамогся вялікага выйгрышу ад таго, што сваёй актыўнай ды самаахвярнай палітычнай дзейнасцю незаслужана згарнуў выкананне культурнай праграмы, у якое было шмат карыснага і прагрэсіўнага.

Не знайшлося ў нас людзей, якія б палічылі сваім святым абавязкам згрупавацца ды павесці ўпартае змаганне за ўвасабленне ў жыццё тых прагрэсіўных ідэяў, што былі сфармуляваныя ў Законе аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь і ў Законе аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь. Іх выкананне не знайшло такой істотнае падтрымкі ў грамадстве як Закон аб мовах. Не лішнім будзе патлумачыць, які вялікі выйгрыш атрымала б наша агульная справа, калі б і ў тых законаў мелася шырокае кола шчырых змагароў. Праблемы мовы, адукацыі і культуры мусяць быць паспяхова развязанымі толькі ў комплексе.

З шэрагу галоўных прычынаў, што не даюць як след набраць моцы беларускаму нацыянальна-культурнаму Адраджэнню, бадай адно з першых месцаў займае адсутнасць у нас свае незалежнай нацыянальнай царквы. Яшчэ больш чым паўтары стагоддзі таму з дапамогай свецкіх уладаў пануючай верай на тэрыторыі сучаснае Беларусі стала праваслаўная царква. Такою яна ёсць і зараз. Але ж гэтая царква з прыроды свае была і застаецца з'явай цалкам рускай. Прычым не толькі ў набажэнстве, але і ва ўсіх сферах свае дзейнасці. Гэта выявілася адразу ж пасля далучэння беларускіх земляў да Расійскае імперыі ў выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітае. Вядомы ў нашае гісторыі маэстра русіфікацыі, куратар Віленскай навучальнай акругі Іван Карнілаў (1864 - 1868) параіў створанай паводле распараджэння віленскага генерал-губернатара Міхаіла Мураўёва спецыяльнай "Камісіі па русіфікацыі Заходняга краю": "Калі жадаеце, каб рускі народ з заходніх правінцыяў (так у афіцыйных колах тады называлі беларусаў – Л. Л.) меў цягу на ўсход, распаўсюджвайце праваслаўе". І да яго голасу прыслухаліся.

На вялікае шчасце мне не спатрэбілася спецыяльна шукаць фактаў для абвінавачвання праваслаўнае царквы ў русіфікацыі беларускага народу. Гэтую справу выдатна выканалі самі рускія даследнікі. У дарэвалюцыйнага рускага прафесара П. Кавалеўскага чытаем: "Адарваная ад Польшчы Беларусь і літоўскія губерні былі далучаныя да Расіі, але далёка яшчэ не замацаваныя. Руская ўлада пайшла ў кірунку абрусення праз увод рускай мовы і рускай школы. Бясспрэчна, гэта два вельмі значныя ды магутныя чыннікі. Але яшчэ больш моцным чыннікам з'яўляецца вера". Дарэчы, напісана гэта было ў 1912 годзе. Паводле меркаванняў рускага гісторыка больш позняга часу Мікалая Зарнова, які глыбока вывучаў узнятую мною праблему, праваслаўная царква Расіі "з'яўлялася сімвалам русіфікацыі і крыніцаю ўціску мовы ды веры мясцовага насельніцтва".

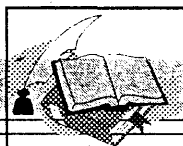
Падобныя погляды на рускае праваслаўе мелі і беларускія даследнікі гісторыі рэлігіі. Дзеля прыкладу абмяжуюся толькі цытатай з публікацыі Льва Гарошкі (1911 - 1977): "Агулам прыходзіцца сцвердзіць, што ва ўсіх русіфікатарскіх мерапрыемствах расейскага ўраду Праваслаўная Царква ня толькі што нічога не рабіла ў абароне беларусаў ... але, наадварот, праводзіла ўсе русіфікатарскія мерапрыемствы як сваю найгалаўнейшую місію..."

І ўсё ж шмат каму з нашых сучаснікаў, адраджэнцаў канца 80-х – пачатку 90-х гадоў, верылася, што гэтым разам праваслаўе не будзе займацца разбурэннем прыроднага духоўнага патэнцыялу беларускага народа, публічна прызнае сваю віну за шматгадовую русіфікацыю яго і зробіць важкі ўнёсак у нацыянальна-культурнае адраджэнне вельмі адметнага сярод агульнай славянскай супольнасці народа. На жаль, гэтага не адбылося. Як і сто гадоў таму, праваслаўная царква ўсіх сваіх вернікаў у Беларусі называе "рускімі", у набажэнствах выкарыстоўвае рускую ды царкоўнаславянскую мовы, на рускай мове ажыццяўляе культурна-асветніцкую дзейнасць у прыходах і праз СМІ, падпарадкоўваецца патрыярхату суседняй дзяржавы – Расіі, ды ў дадатак да ўсяго ачольваецца асобай рускай нацыянальнасці, якая не з'яўляецца носьбітам беларускай культуры і мовы. Што значыць рускі ідэал для сучаснай праваслаўнай царквы Ў Беларусі, добра зразумела з выказвання архіепіскапа Магілеўскага і Мсціслаўскага Максіма (між іншым, ураджэнца Башкірыі): "Наша зямля – Расія, у поўным сэнсе гэтага слова. Бо расіянамі мусяць быць і беларусы, і ўкраінцы, г. зн. усе славянскія народы. Гэта і ёсць Расія, з усімі іншымі народамі, што яе насяляюць". Спадзявацца, што такая праваслаўная царква здольная далучыцца да ідэі беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння, могуць толькі людзі, пазбаўленыя нават самых элементарных ведаў пра гісторыю ды сучасны стан гэтай канфесіі ў нашым краі.

Шкадую, вельмі шкадую, што ад афіцыйнай, самай масавай ў нас царквы не чую таго, што некалі прагучала ў "Вялікодным вітанні Ізяслава, мітрапаліта, першаерарха Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы", што месціцца ў амерыканскім горадзе Брукліне: "Усе беларусы мусяць усвядоміць, што існаванне нашае нацыі немагчыма без нацыянальнай царквы. Гэткаю нацыянальнаю, незалежнаю звонку царквою не можа быць ніякая чужынская юрысдыкцыя, а толькі Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква". Шэраг краінаў мае такія цэрквы, якія цалкам улічваюць інтарэсы карэнных народаў.

Не знайшоў я ў праваслаўных святароў нічога падобнага да таго, што аднойчы прачытаў у звароце да беларускага народа міністра (прапаведніка) Беларускага Евангелічнага Рэфармацыйнага Збору Міколы Бабрусёва: "... калі беларусы пачнуць у царкве маліцца, прапаведваць ды спяваць гімны Нябеснаму Айцу па-беларуску, тады адродзіцца і Народ". Калі паважліва ставіцца да беларускае справы, зрабіць гэта зусім не складана. Аднак жа, нашая самая шматлікая паводле колькасці вернікаў канфесія – праваслаўная не наважваецца на такі гуманны ўчынак, бо рускую ідэю ставіць вышэй за беларускую. І ўсё ж вельмі радуе, што нягледзячы на нечувана высокую для ўсіх часоў нашае гісторыі ступень рускай культурна-моўнае асіміляцыі беларускага народу, моцны супраціў уладаў нацыянальна-культурнаму адраджэнню беларусаў, адсутнасць фінансавых сродкаў для такога адраджэння, істотныя памылкі ў дзейнасці розных грамадска-палітычных ды культурна-асветніцкіх рухаў, шырокія колы людзей самых розных пакаленняў і сацыяльнага стану за першыя пяць гадоў, як быў прыняты Закон аб мовах, на практыцы даказалі, што яны цалкам падрыхтаваныя рашуча змагацца з усім тым, што вядзе да іх этнічнага знішчэння. Выяўленае ў тым часе шчырае і моцнае жаданне народа заставацца самабытным, адметным ад іншых, дае падставы спадзявацца, што пры адпаведнае працы грамадска-палітычных ды культурна-асветніцкіх рухаў сучаснае нацыянальна-культурнае Адраджэнне будзе мець рэальную перспектыву. Для Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны няма больш ганаровае ды святое справы, як нястомна ды самаахдана працаваць на гэтую перспектыву. Толькі штодзённай, стваральнай працай, насуперак усялякім перашкодам нашых незычліўцаў, можна зберагчы беларускі этнас ад канчатковай рускай культурна-моўнае асіміляцыі, вывесці яго на шырокі працяг прыстойнага духоўнага развіцця ды забяспечыць ганаровае месца ў сусветнай цывілізацыі.

(Даклад тэзісна прачытаны 26.01.2000 г. у Менску ў Чырвоным касцёле на ўрачыстасцях, прысвечаных 10-м угодкам прыняцця "Закона аб мовах у Беларускай ССР".)

Праца па стварэнні Беларускага Нацыянальнага Універсітэта працягваецца

12 студзеня 2000 года ў Сядзібе ТБМ, што на Румянцава, 13 у Менску, адбылося чарговае паседжанне ініцыятыўнай групы па стварэнні Беларускага Нацыянальнага Універсітэта. Апошнім месяцам да ініцыятыўнай групы далучыліся яшчэ 10 выкладчыкаў з розных ВНУ Менска ды Бярэсця. Сярод іх эканамісты, юрысты, лінгвісты, географы і нават прадстаўнік такое рэдкае прафесіі як дэмограф.

Гэтым разам была створана група з пяці чалавек, якое даручана цягам месяцу падрыхтаваць ды распаўсюдзіць праз СМІ "Канцэпцыю БНУ" як новай беларускай навучальнай установы еўрапейскага тыпу. Канцэпцыя мусіць складацца з кароткае гісторыі стварэння нацыянальнай вышэйшай адукацыі ў Беларусі, у ёй мусібыць таксама абгрунтаванае неабходнасць стварэння ў краіне універсітэта новага тыпу ды выкладзеныя прынцыпы існавання і структура. Галоўнай мэтай БНУ ёсць падрыхтоўка кадраў беларускае эліты для дзяржаўных ды навукова-даследчых установаў Беларусі.

На паседжанні таксама разглядалася канцэпцыя стварэння прыродазнаўчага факультэта, што была распрацаваная акадэмікам Радзімам Гарэцкім разам з дацэнтам БДУ Міхасём Нагорным. Згодна прапанаванае канцэпцыі факультэт будзе мець два аддзяленні: біялагічнае ды геолагагеаграфічнае. Пры тым вялікае значэнне надаецца такой дысцыпліне як дэмаграфія, бо зараз ніводная ВНУ ў Беларусі не мае кафедры дэмаграфіі ў свае структуры. Бальшыня прысутных таксама выказалася супраць ліквідацыі Міністэрствам адукацыі такой гуманітарнай дысцыпліны як "беларусазнаўства", якую прысутныя палічылі неабходнаю для ўсіх негуманітарных ВНУ і асабліва тэхнікумаў.

Старшыня ГА ТБМ імя Ф.Скарыны Алег Трусаў.

ШАНОЎНЫЯ СТАРШЫНІ РАДАЎ
Таварыства беларускай мовы!

Як Вам вядома, адукацыйнай камісіяй ТБМ праводзіцца работа па стварэнні Беларускага Нацыянальнага Універсітэта, а таксама па аднаўленні і адкрыцці беларускамоўных плыняў у ВНУ, якія ўжо існуюць.

У працэсе падрыхтоўкі да гэтай важнай справы істотную ролю іграе стварэнне базы дадзеных пра выкладчыкаў ВНУ, якія выкладаюць ці маглі б выкладаць свой прадмет па-беларуску.

, Спадзяёмся на Вашу дапамогу ў гэтай справе. Просім падаваць звесткі пра беларускамоўных выкладчыкаў на адрас: 220005, Менск, вул.Румянцава, 13, Адукацыйная камісія Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны.

Прэзентацыя "Дзесяці вякоў ..."

25 студзеня у вялікай зале бібліятэкі імя Я.Купалы адбылася прэзентацыя выйшаўшай з друку кнігі "Дзесяць вякоў беларускай гісторыі", зарганізаванай "беларускім калегіюмам" пры інфармацыйнай падтрымцы кніжнага клуба ТБМ.

На сустрэчу з аўтарамі Ул. Арловым і Ген. Сагановічам прыйшло столькі народу, што, на жаль, не ўсе жадаючыя здолелі патрапіць.

На пачатку імпрэзы выступаў Ул. Арлоў, ён назваў сябе літаратарам які займаецца гісторыяй, цытаваў занатаваныя ім выказванні вядомых людзей па беларускай і сусветнай гісторыі, прачытаў свой аўтабіяграфічны верш.

Пасля абодва гісторыкі адказвалі на пытанні, якіх было шмат. Напрыклад, ці варта нам вяртаць свой ранейшы назоў "Літва"? На што прагучаў адказ, што памятаць пра гэта патрэбна, але адмаўляцца ад назова "Беларусь" не варта, гэты назоў зараз з'яўляецца кансалідавальным для нашай нацыі і, калі зараз пачнём вяртаць свой ранейшы, можам загубіць, што маем.

Уладзіміру Арлову задалі пытанне, якія на вашу думку 3-ы самых значных падзеі ў гісторыі Беларусі. Ён адказаў, першае гэта надрукаванне у 1517 г. Францішкам Скарынам Бібліі, другое абвяшчэнне ў 1918 г. БНР, а трэцяе наперадзе. Таксама Уладзімір Арлоў паказаў прысутным сігнальны асобнік кнігі "Таямніцы полацкай гісторыі"–якія хутка ўбачыць свет.

Генадзю Сагановічу задалі такое пытанне, ці будзе перавыдадзена яго кніга "Невядомая вайна" на рускай мове. на што ён адказаў, што ўсё утыкаецца, на жаль, толькі ў грошы.

Дарэчы, можа ў каго з чытачоў ёсць магчымасць і жаданне знайсці сродкі на фінансаванне такога праекту?

Пасля сустрэчы была немалая чарга па кнігу і па аўтографы аўтараў.

Па словах старшыні Таварыства спадара Алега Трусава, такую сустрэчу варта паўтарыць яшчэ.

Алесь Гурыновіч.

А заўтра будзе грып

Такім чынам, час "Э" прызначаны – паводле рашэння Міністэрства аховы здароўя наступіў. З 27 студзеня **афіцыйна** пачалася эпідэмія грыпу. Насельнікі краіны, як ніколі, рыхталіся да сустрэчы з небяспечнаю хваробай – у аптэках зніклі ўсе супрацьвірусовыя лекі ды мазі. За два тыдні студзеня прадалі антыгрыпакапсу ды інтэферону ўдвая больш, як за ўвесь мінулагодні эпідэмічны тэрмін. Зніклі нават вітаміны айчыннай вытворчасці.

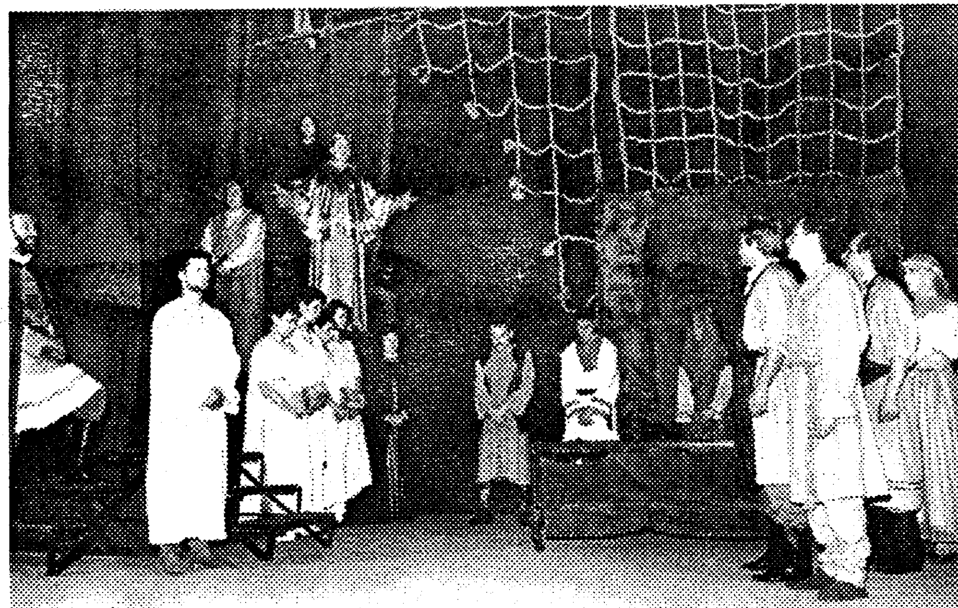
Адна мая знаёмая стала сведкаю невялікае сваркі ў аптэцы, калі наведніца пыталася пра полівітамінны комплекс "Вітус М", дарэчы, наш, беларускі. Але аптэкарка толькі паспачувала ды прапанавала замест вітамінаў каляровую ўлётку, што паведамляла пра карысць ды эфектыўнасць тых самых вітамінаў "Вітус М". Але ж не прапануеш пакупніку ўлётку замест вітамінаў!

Як высветлілася, дэфіцыт полівітамінных комплексаў "Вітус М", "Асілачак М" ("Крепыш М"), "Гравітус" ды "ААК-селен" атрымаўся з-за таго, што ў сувязі з непаразуменнямі вакол ПДВ БелРВП "Фармацыя""своечасова не набыла гэтыя вітаміны для аптэкаў, а старыя прыпасы скончыліся яшчэ летась. Аднак, здаецца, сітуацыя выпраўлялася, і бліжэйшым часам кожны зноў здолее набыць гэты надзвычай эфектыўны сродак для прафілактыкі грыпу. На жаль, можа і са спазненнем. А вядома, што ўсё добра ў пару, як і вітаміны да пачатку эпідэміі, а не напрыканцы яе.

Як лічаць спецыялісты, полівітаміны – найлепшы сродак для мацавання арганізму ды стварэння абароны супраць вірусаў. Бо вітаміны ўдзельнічаюць ва ўсіх працэсах, што вядуць да утварэння ў арганізме рэчываў, якія маюць супрацьвірусовае дзеянне ды здольныя вынішчыць вірус. А яшчэ вітаміны з мінераламі ўмацоўваюць імунную сістэму арганізму. Таму дактары раяць ўжываць полівітамінна-мінеральны комплекс штодня. І тады ніякі грып вас не закране. А нават калі вы ўсё ж захварэеце, то хвароба хутка праміне ды не выкліча аніякіх ускладненняў.

Аксана Пенкрат.

Тэатральныя скрыжаванні

Такую назву атрымаў першы Рэспубліканскі фестываль аматарскага тэатральнага мастацтва, які прайшоў у Слуцку. З двухсот аматарскіх тэатраў рэспублікі на фестываль былі запрошаны дзесяць калектываў з Віцебска, Барысава, Лепеля, Берасця, Ваўкавыска і Баранавічаў. Гасцямі фестывалю былі тэатральныя калектывы з Днепрапятроўска і летувіскага горада Кельмі.

На здымку: спектакль "Прышэсце" паводле рамана Ул. Караткевіча "Хрыстос прызямліўся ў Гародні", які прывёз тэатр "Відарыс" з Барысава. Фота Яўгена Казюлі, БелТА.

Франтавы футбол

У студзені адбыўся футбольны турнір на прызы газэты "Obbside", арганізаваны барысаўскім БНФ і мясцовым Маладым Фронтам – "Барысавічамі".

У турніры ўдзельнічалі каманды з Барысава – Волат-І, Волат-ІІ, з Печаў, з Менска - Малады Фронт, з Жодзіна – БЗМ "Ліцвіны" - клуб Форвард і іншыя. Паводле папярэдняй дамоўленасці планавалася праводзіць турнір у спортзале школы, за гэта ўжо была заплачана арэндная плата, але адміністрацыя перад пачаткам спаборніцтва нечакана адмовіла ў памяшканні спаслаўшыся на аварыю электрасетак. Арганізатары звярнуліся ў ЖКХ і арганізацыю гарадскіх электрасетак. Як аказалася, ні пра якія паломкі там і не чулі. Таксама не далі праводзіць спартовае мерапрыемства на школьным стадыёне. У выніку нашы футбалісты зрабілі шматкіламетровы марш-кідок за горад і турнір быў праведзены ў адкрытым полі на снезе ў барысаўскім прыгарадзе Дымкі. Турнір адбываўся два дні, пад бел-чырвона-белымі сцягамі ў цяжкіх умовах, але з вялікім уздымам. Дарэчы, калі прааналізаваць статыстыку нацыянальнага спорту, лёгка заўважыць, што са зменай нашага нацыянальнага сцяга на савецкі рэзка знізіліся і паказчыкі. Тут зразумела за што змагацца.

У выніку 1-е месца заняла барысаўская каманда "Волат", 2-е месца – каманда "Печы" і 3-е – каманда Менскага Маладога Фронту.

Удзельнікі каманд пераможцаў атрымалі каштоўныя прызы і адмысловыя дыпломы ад газеты "Obbside".

Як стала вядома, грошы за арэнду спортзалы "лукавая" школьная адміністрацыя пакуль што не вярнула.

Алесь Гурыновіч.

Вынікі абласной алімпіяды

З 3 па 5 студзеня 2000 г. у Горадні праходзіла абласная алімпіяда школьнікаў 9, 10, 11 класаў па беларускай мове. Для ўзнагарод каштоўнымі падарункамі і сувенірамі ўпраўлення адукацыі вялікіх сродкаў не мае і да гэтай справы далучылася абласное Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны.

Па нашай просьбе Рэспубліканскае ТБМ выдзеліла кнігі. 38 пераможцам і прызёрам акрамя грамат і сувеніраў былі ўручаны ад нас кнігі.

Хочацца адзначыць, хто перамог на гэтай алімпіядзе:

Занялі першае месца:

- Рыбік Алена IX клас СШ №" г.п. Астравец (настаўніца Саковіч В.І.).
- Шырна Вольга Х клас гімназія № 1 г.Ліда (настаўніца Бохан Л.І.).
- Бохан Аляксандра Х клас гімназія № 1 г.Ліда (настаўніца Бохан Л.І.).
- Шаблінская Надзея XI клас СШ № 1 г.п.Астравец (настаўніца Шаблінская Я.К.).
- Кавалёва Алена XI клас СШ № 26 г. Гродна (настаўніца Васілевіч Н.А.).

Другое месца:

- Місюк Наталля IX клас Гудзевіцкай СШ Мастоўскага р-на (настаўніца Славута Н.Л.).
- Лапіцкая Юля IX клас СШ № 1 г. Масты (настаўніца Болбат Н.М.).
- Казлова Ларыса IX клас Партызанкаўская СШ Слонімскага р-на (настаўніца Казлова С.А.).
- Шэйна Надзея Х клас СШ № 7 г. Ваўкавыск (настаўніца Рудзецкая І.А.).
- Парфёнава Таццяна XI клас СШ № 5 г. Гродна (настаўніца Казлоўская Г.С.).
- Жамойціна Вольга XI клас гімназія № 4 г. Смаргонь (настаўніца Гурская Л.Я.).

Трэцяе месца:

- Гурневіч Кацярына IX клас СШ № 1 г.п. Дзятлава (настаўніца Абрамчык Н.М.).
- Талкун Анастасія IX клас гімназія № 4 г.Смаргонь (настаўніца Рудая Г.Я.).
- Папко Юлія IX клас гімназія № 1 г. Ліда (настаўніца Шот М.К.).
- Шубко Ульяна IX клас СШ № 26 г. Гродна (настаўніца Качан Т.У.).
- Янкута Ганна IX клас Сш № 26 г. Гродна (настаўніца Качан Т.У.).
- Ніканенка Сяргей Х клас гімназія №1 г. Ліда (настаўніца Бохан Л.І.).
- Сігай Юля Х клас СШ № 2 г. Ваўкавыск (настаўніца Зуева А.А.).
- Ламанік Людміла Х клас СШ № 14 г. Гродна (настаўніца Кандратовіч В.І.)
- Бяленік Алеся Х клас СШ № 26 г. Гродна (настаўніца Арцюх А.Ф.).
- Мандзік Вераніка Х клас Гудзевіцкай СШ Мастоўскага р-на (настаўніца Гедрэвіч В.Ф.)
- Дрожджа Юля Х клас СШ № 2 г. Шчучын (настаўніца Гусак М.В.).
- Міхно Ірына XI клас СШ № 1 г.п. Астравец (настаўніца Шаблінская Я.К.).
- Корбаль Юля XI клас СШ № 4 г. Навагрудак (настаўніца Шынтар А.М.).
- Філон Вольга XI клас Касцянёўская СШ Слонімскага р-на (настаўніца Міхальчык А.І.).
- Гранюк Вольга XI клас Іўеўская СШ (настаўніца Жыдзень А.М.).
- Вынпіш Сняжана XI клас СШ № 26 г. Гродна (настаўніца Васілевіч Д.З.).

Сфармавана каманда з 23 вучняў для ўдзелу ў XYI Рэспубліканскай алімпіядзе па беларускай мове, якая пройдзе ў сакавіку 2000 г. у г. Віцебску.

Місцюкевіч А.І.

Літаратурная старонка "Нашага слова"

Канстанцін Усовіч

Што для нас беларуская мова

Светлай памяці майго роднага, татачкі Сяргея Уласавіча прысвячаю

Народ яе вякамі ўдасканальваў і галубіў,
Усю сваю душу і розум у яе ўкладаў.
Таму ўберажыце гэты скарб ад згубы –
Сплаў нашых сціплых думак,
светлых мар, вялікіх спраў.

Цягаюць нашы людзі клункі,
Ды ў іх не кнігі і не словы – нешта так.
Арэчаўляе ж мова нашы думкі,
Збірае нашы сілы ў адзін кулак.

Сваё багацце не губляйце, усё збярыце,
І не спажыўшы, не кідайце анідзе.
Найперш ад беларускай мовы ўсё бярыце,
Якая штосекундна робіць з нас людзей.

У рускай мове беларусаў ёсць і нашы словы,
Бо ў іх працуе й беларускай мовы час.
Чаго мы вартыя без нашай мовы?
Так, без яе травінкай стане кожны з нас.

У тых хто крыўдзіць нашу мову, - мізарнеюць душы,
А мне здаецца, што пусцее ўсё ў мяне
Без мовы ні навука, ні цягнік не зрушыць,
Ніводзін самалёт у неба не рване.

Без мовы кнігі ні адной не будзе,
А тыя, што ўжо ёсць – бяссільны хлам.
Любіце, даражыце роднай мовай, людзі,
Бо аддае яна сябе без рэшты нам.

Магчымасцяў у ёй бязмежна, незлічона,
Мы без яе рабіць не можам, гаварыць.
У лёс наш уплялася яна стужкай пазлачонай,
Агнём у люты холад нам гарыць.

Яна наш рухавік у космасу прасторы,
Яна нас у стагоддзяў тоўшчу завядзе,
Надзея наша і падтрымка ў любым горы,
Выратавальны пояс у жыцця вадзе.

Яна прыводзіць думкі, усе жыццё ў парадак,
Да лепшага жыцця магутна нас вядзе.
Яна найлепшая, важнейшая прылада,
З мільёнаў тых, якімі карыстаемся штодзень.

Павінна працаваць яна на поўну сілу,
І ў працы паляпшацца, яшчэ больш расці,
Рабіць каханую для нас яшчэ больш мілай,
Быць нашым Сцягам, Сэнсам у жыцці.

Для нас яна мазгі, і сэрца,
Усе мы без яе, - як не заведзены матор.
Звважайце, мова ў жыццё праравецца,
Яна аззяе Беларусі ўсёй прастор!

Народ яе вякамі ўдасканальваў і галубіў,
Усю душу сваю ён у яе ўкладаў.
Уберажыце гэты скарб ад згубы –
Сплаў нашых сціплых думак,
светлых мар, вялікіх спраў.

г.Гомель.

Уладзімір Малец

" Беларусь –Чачня – Свабода !"

Імперцаў зграя рве кавалкі
Свабоды, сонца на жыўца –
Гарматы, самалёты, танкі –
Да "пераможнага" канца!

Баявікі не склалі зброю! –
Касьцьмі палягуць, не складуць!
І зразумела нам з табою,
Што родны край свой не здадуць.

Не задушыць там дух Свабоды!
Не затаптаць памкненняў шлях!
Шчыльней, гуртуюцца народы!
Гукаюць кліч свой у працяг!

Што ж, беларусы, будзе з намі ! –
Ці будзе нам свая зямля!
Ці сціснуць горла нам зубамі
Ваўкі, што выюць з-пад Крамля!

Мой родны край! Не вянь, як ружа!
О! Сінявокая Зямля!
Ты, мабыць, моцна занядужаў?! –
Мо СНІДу прыхапіў з Крамля??

Ці, можа, слоў не разумееш? –
Зазамбавалі маскалі ?
Здаецца, моцна ты хварэеш! –
Не тыя лекі мо', увялі?!

І як лячыць тваю хваробу?
Якія зёлкі прапісаць?
Дык ведай, што сваю свабоду
Ты можаш толькі сам узяць!

Дык досыць спаць, стань, здрыгніся!
І водар волі хлебані!
Глянь, - навальніцы пачаліся! –
Гарадь там вольнасці агні!

Там знойдзеш колер сваёй волі!
Чырвона – белы, нават, ёсць!
Ты-гаспадар адвечнай долі
І на зямлі сваёй – не госць!

Няўжо навалу не здалееш?!
Ці мо' адкінуў бягункі?
Чаму так хутка ты хілееш? –
Ці быць свабодным не з рукі?

Прачніся! Хопіць спаць! Дый годзе! –
У дрымоце волю не знайсці!
І ў расейскім карагодзе
Вянок санетаў не спляеці!

г. Ліда.

СЛОЎЦА

Слоўца-крывіначка,
Слоўца-нязводнае,
Цнота расіначкі,
Доля гаротная.

Ты і скалечана,
Ты і знявечана,
Позірк пытальны,
Крывавыя плечыкі.

Вылечыць, выправіць,
Выхадзіць, выстраіць,
Вычысціць, выкраіць,
Поскудзь ўсю вытравіць.

Лёгенька-лёгенька,
Ласкава-ласкава,
Слоўца да слоўца
Песняй і казкаю.

Зруб нам з вяночкаў
Паклaсці габлёваных,
Сказам, радочкам,
Вясёлкай малёваных.

Сонейка-сонейка,
Рэчанька-рэчанька,
Выратуй слоўца
Нам і палепшае.

Возьмем на рукі
Бурштынаваны кропелькі,
Смакам рызыначкі
Кожнае. Колькі іх!

Нанава вынасім,
Нанава выснуем,
Слоўца ты існае
Будзь крамяністым.

Аляксей Чубат.

(Верш-урывак з паэмы):

БЕЛАРУСЬ

Між палёў і лугоў,
Між бязмежных лясоў
Устае Беларуссю зямля,
Ад блакітных нябёс
Мірны вецер прынёс
Чысты край, то Радзіма мая.

Край прыгожых, бязмежна багатых лясоў
І крынічка з халоднай вадой,
Край напоўнены чыстым паветрам лугоў,
Ззяннем, радасцю і вышынёй.

У буслянцы клякоча бусліна сям'я,
Жураўель над раллёю курлыча з жалля,
Ад жаўранка песні спявае зямля,
Чысты край, то Радзіма мая.

Статны зубр – беларускай зямлі валадар,
Шэры заяц праскоквае поле і гай,
Хуткі лось абмярае палеткі свае,
Ва ўсім свеце няма лепш Радзімы мае.

Дзік капае пад дубам жалуд.
Парасяты лычамі паўторкліся ў бруд,
Узімку воўк ад сумоты літанні пяе,
Ва ўсім свеце няма лепш Радзімы мае.

Зашуміць з цёплым ветрам бярозавы гай,
На зямлю беларускую спусціцца май,
Прынясе ён з сабою ўсе кветкі свае,
Ва ўсім свеце няма лепш Радзімы мае.

На бязмежных лугах зашумяць каласы,
Коршак вып'е з дубовага лісту расы,
Дужэюць малых жабянят галасы,
Няма лепш беларускай Радзімы красы.

Максім Шаронаў, Салігорск.

Антончык Аляксандр

РОДНАЯ МОВА

Родная мова багацце бясцэннае,
Словы – бліскучыя, нібы алмазы,
Мы сеем іх, быццам бы тое насенне,
Каб выраслі з іх звонкія фразы.

Бог яе даў нам усім у падарунак
Каб між жыцця кругаверці
Радасцю і клопатам людзі дзяліліся
Ад нараджэння да смерці.

Яна пачынаецца з плачу дзіцяці
Турбот з якім дужа багата
А ўзнагародай гукнецца па хаце:
"Мама, бабулечка, тата".

Выраслі дзеці сталі дарослымі
Розны ў іх кожнага лёс.
Адны прынясуць радасць і шчасц'е
Другія пакуты й шмат слёз.

Адныя з іх стаўшыя людзьмі вучонымі
На ўвесь родны край знакамітымі
Дзеляцца роднымі словамі
Гранкамі дум самавітымі.

Артысты ж, паэты, пісьменнікі важныя,
А з ім і людзі, менш знатныя
Сыплюць таксама ў мовы скарбонку
Роздумаў творы выдатныя.

Нават апошні сквапнюга пражыўшы
Жыццё, як жабрак, без расстрат
З радасцю байкі і жарты знаёмым
Дорыць, як сябра ці брат.

Род каб прадоўжваць, жэніцца моладзь,
Гуляе вяселлі народ.
Песні жар-птушкамі мчаць па прыволлі
Ідуць пажаданні ў ход.

Звязвае сэрцы каханых прызнаннем
У вечнай любві пара слоў,
Знікнуць яны, а разам з імі і павага,
І ад холаду згіне любоў.

А адспявае ўсе песні людзіна,
У свет іншы дух яго мчыцца.
Чуць водаль па ямах й каменях нясе
Нашчадкаў, жыцця калясніца.

Уперадзе вера, надзея, любоў,
Што складваюць лёсу аснову
Асвечваюць шлях ёй у цемры вякоў,
Узяўшы ліхтаром сваю мову.

Так беражыце святы той ліхтар
Паўсюль і заўжды, беларусы,
Бо без яго вам бязлікімі быць,
Як тым жа яцьвягам ці прусам.

Нашчадкі не ўспомняць, хто вы і адкуль,
Не знаючы мовы дзядоў.
А гонар ваш і слава пакрыюцца пылам
І знікнуць без усялякіх слядоў.

СВЯТЫНІ

Стаіць Нясвіжскі замак
З абшарпанымі сценамі.
Жуе заўсёдны ранак
Сваімі пераменамі.

То трэшчыны з'явіліся,
То нечакана дах пацёк.
Напэўна мы змірыліся,
Што гэта, як шынок.

Навошта нам той помнік здаўся?
Навошта нам яго муры?
Навошта каб турыст пужаўся,
Убачыўшы яго з гары?

Каму патрэбен гэты замак?
Каму патрэбен лёс яго?
Што адарваць і вынесці за ганак?
У нас тут клопату ўсяго.

А трэба беларусам знаць,
І бедным, і багатым,
Што нельга помнік захаваць,
Яго разносячы па хатах.

Мы ўсе павінны захаваць
Святыні нашы родныя,
Каб не прыйшлося шкадаваць,
Што ранкі ўсе самотныя.

Землякоў Ігар.

АГЛЯД ВОСЕНІ

Ідуць дажджы, гуляе вецер,
Зямля мякчэе пад нагой.
Я змены, мабыць, усе прыкмеціў,
Блукаўшы ў лесе раніцой.

Вакол усе дрэвы ў пазалоце,
Трава пажоўкла, сціх наш лес,
Куды ні глянеш.
Можа ўсё ў самоце,
Ці вецер гэта нам прынёс?

Бяроза лісце паскідала,
Адрокшыся сваіх сыноў.
Зямля надаўна сумавала,
Згубіўшы поле каласоў.

Усе грыбы ў лясах сабраны,
І вытаптаны сцежкі ўсе даўно.
Апошні жураўліны крык,
які адданы,
Ледзь чуцен, ці чуцён, усё адно.

А вецер дрэвы так гайдае,
Што гнуцца, быццам бы крукі.
І лісце плаўна асядае.
На люстру восеньскай ракі.

Землякоў Ігар.

Мікола Бутовіч

* * *

Абрус вышываны.
Вітыя свечкі.
Сурвэткі ў колцах.
Стол накрыты, шляхецкі.

Прыгажуня ялінка
Зіхаціцца ўся, ззяе,
Калядная зорка
Ёй верх аздабляе.

Чароўны гадзіннік
Дванаццаць адліча.
Шампанскага корак
Столь паказыча.

Бакалы сыйдуцца
Ў звону крышталю.
За Новы Рок!
За цябе Беларусь!
Тост узлымаю.

Наваполацк.

ЗЯМЕЛЬКА МАЯ

Пясочак, лясочак –
Зямелька мая.
Балоты, пагоркі,
Азёры, палі.

І корміш, і поіш
З маленства мяне.
Як да роднай матулі
Прынік да цябе.

Твае краявіды,
Прасторы твае
І сэрца хвалюють,
І вабяць к сабе.

На гэтай зямельцы
Жыву, не журусь.
Завецца старонка мая –
Б Е Л А Р У С Ь.

Лявон Нарачанскі.

ДУХОЎНАЯ СТАРОНКА

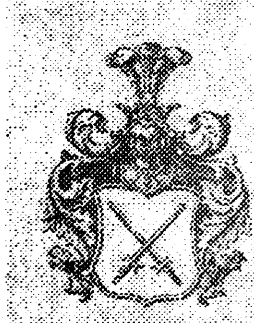
Наша мова для нас святая,
Бо яна нам ад Бога даная…
Францішак Багушэвіч.

Яўген Бондараў, Андрэй Вайцяховіч, Ларыса Доўнар, Тацяна Дзем'яновіч, Алег Трусаў

ДАСЛЕДАВАННЕ СТАРАЖЫТНЫХ МОГІЛАК ВА ЎРОЧЫШЧЫ КОБАНЬ

Летам і восенню 1999 года навуковая экспедыцыя Беларускага універсітэта культуры (БУК) у складзе дацэнта, кандыдата гістарычных навук Трусава А.А. і студэнтаў кафедры гісторыі і музеезнаўства БУК правялі навуковае даследаванне па абследаванню і вывучэнню сучаснага стану старажытных шляхецкіх могілак ва ўрочышчы Кобань каля вёскі Дудзічы Навапольскага с/с Пухавіцкага раёна.

У навуковай літаратуры былі звесткі, што гэтае месца з'яўляецца старажытным гарадзішчам, пашкоджаным старымі могілкамі. Праўда, археолагі тут ніякіх раскопак не праводзілі і нават не вызна-чылі час існавання так званага гарадзішча.

Герб роду Ельскіх "Пелеш"

Побач з Дудзічамі ў XIX – пачатку XX стагоддзя знаходзіўся маёнтак Замосце, які таксама належаў знакамітаму роду Ельскіх.

Расейская геральдыка засведчыла, што продкі Ельскіх з 1570 года валодалі дараванымі польскімі каралямі нерухомасцю, землямі, шляхецкімі маёнткамі, прывілеямі на чыны, пасады, ордэны. На працягу трох стагоддзяў Ельскія займалі адказныя грамадскія і дзяржаўныя пасады. Вызначыліся Ельскія і ў галіне культуры: Казімір (1782 – 1867) – скульптар, мастацтвазнаўца, прафесар, які ўзначальваў кафедру скульптуры ў Віленскім універсітэце, стварыў шэраг мастацкіх твораў; Канстанцін (1838 – 1896) – натураліст, падарожнік, удзельнік падрыхтоўкі паўстання 1863-64гг.; Міхал (1831 –1904) – скрыпач, кампазітар, музычны пісьменнік, які збіраў і запісваў беларускія народныя мелодыі, выкарыстоўваў іх у сваіх творах, выязджаў з канцэртамі ў Польшчу, Германію; і, нарэшце, Аляксандр (1834 – 1916) – заснавальнік парка, сада, цагельні, вялікі дбальнік сельскай гаспадаркі, які адначасова актыўна займаўся літаратурна-публіцыстычнай дзейнасцю, меў багатую калекцыю кніг і карцін, музей, з'яўляўся сябрам-супрацоўнікам Вольна-эканамічнага таварыства ў Пецярбургу, быў правадзейным сябрам Камісіі гісторыі і мастацтва філалагічнага аддзялення Акадэміі навук у Кракаве.

Сядзіба Ельскага была месцам сустрэч выдатных дзеячоў беларускай культуры; кнігазбор Ельскага быў крыніцай даследавання для вучоных з Кракаўскай акадэміі, з музея Румянцава ў Маскве, Маскоўскага этнаграфічнага таварыства, Асалінэўма. Аляксандр Ельскі напісаў больш 10 тысяч гісторыка-краязнаўчых артыкулаў пра Беларусь для "Геаграфічнага слоўніка Каралеўства Польскага і іншых славянскіх краін", "Вялікай усеагульнай ілюстраванай энцыклапедыі".

Падвіжніцкая культурная і стваральніцкая праца, плённыя навуковыя намаганні Аляксандра Ельскага не толькі былі, але павінны мець і зараз шырокую вядомасць і развіццё.

Зараз маёнткаў Ельскіх у Дудзічах і Замосці не засталося. Ацалелі толькі шыкоўныя прысады з высокіх прыгажунь-ліставуніц. Аднак менскія краязнаўцы разам з нашчадкамі роду Ельскіх знайшлі на закінутых могілках ва ўрочышчы "Кобань" надмагільныя пліты жонкі Аляксандра Ельскага – Алены Каленчынскай, а таксама Клацільды Альскай з роду Манюшкаў.

Даследчыкі сцвярджалі, што на гэтых могілках была пабудавана пахавальня-капліца, дзе і быў пахаваны Аляксандр Ельскі і іншыя яго сваякі.

Таму галоўнай мэтай нашай экспедыцыі было комплекснае вывучэнне ўрочышча "Кобань".

Спачатку мы павінны былі высветліць, ці з'яўляецца урочышча "Кобань" помнікам археалогіі, бо ўзнікла сумненне, што Ельскія, якія добра ведалі археалогію, зробяць свой радавы могільнік на помніку гісторыі і культуры.

У заходняй частцы гарадзішча мы выявілі яму невядомага паходжання глыбінёй каля 1 м. Вырашылі зачысціць яе сценкі, каб выявіць магчымы культурны пласт і яго таўшчыню. Аднак зачыстка ўсіх сценак ямы паказала адсутнасць культурнага пласту, бо адразу пад тонкім слоем гумусу пайшоў буйна жоўты пясок (жвір).

Тады вырашылі зрабіць невялічкую траншэю-прарэзку так званага вала на ўсходнім, самым высокім схіле урочышча. Памеры траншэі 0,8 х 1,3 м. Глыбіня – 40 см. Культурнага слою тут таксама няма. Адразу пайшоў некрануты рукой чалавека, моцны зляжалы цёмна-жоўты жвір ледавіковага паходжання.

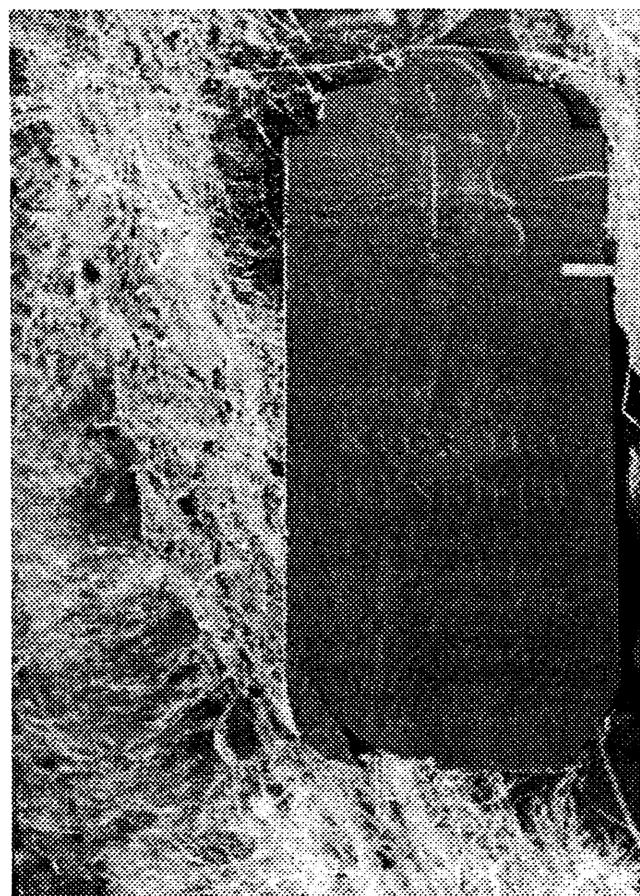
Таму мы маем права папярэдне сцвярджаць, што археолагі памыліліся, і што ўрочышча "Кобань" не з'яўляецца помнікам археалогіі, і мы маем справу толькі з былымі могілкамі XIX – пачатку XX ст.ст.

Ксёндз Уладзіслаў Завальнюк асвячае адноўленыя могілкі

Жахлівы стан пахаванняў Ельскіх не выклікае здзіўлення, бо мясцовыя жыхары распавядалі пра тое, што раней могілкі ўздоўж і поперак перакапалі ў пошуках золата, якое меркавалі знайсці пад надмагільнымі плітамі Ельскіх. Апагеем гэтага вандалізму быў бульдозер, з дапамогай якога мясцовы механізатар скінуў у выкапаную яму надмагіллі Ельскіх, тым самым аддаўшы даніну варварскаму перыяду нашай гісторыі.

"Помнік" варварскіх адносін на занядбалых могілках, астраўком зялёных ліпаў, дзікага вінаградніку і калючых ружаў, даўно чакаў вяртання людской памяці і шанавання. Перад маладымі даследчыкамі на "Кобані" адкрыліся і невядомыя нашым сучаснікам магільныя пліты бацькоў

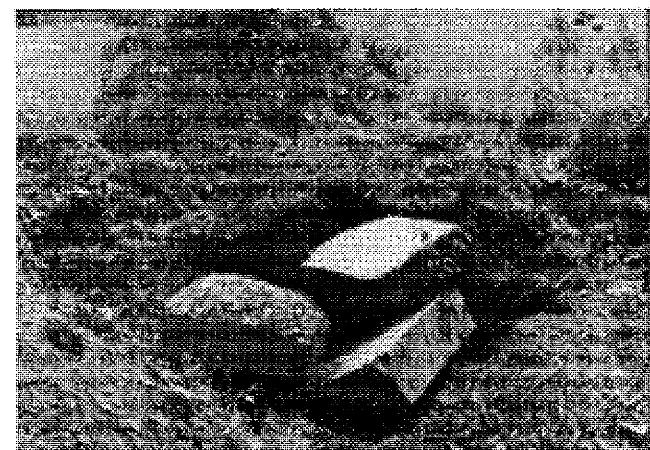
Пліта з магілы аднаго з Ельскіх

Аляксандра – Караля Станіслававіча Ельскага (1780 – 1855) і Людвікі са Штэнбергаў Ельскай (1808 – 1881); сястры Станіславы з Ельскіх Грушвіцкай (1828 – 1860); Ізабэлы Ельскай, дачкі Людвіка Ельскага і Клацільды з Манюшкаў (1819 –1896); Вікторыі Вайцаховіч (1840 – 1883). Яшчэ пры жыцці Аляксандра Ельскага ў канцы XIX ст. сюды на "Кобань" у сямейны склеп былі перанесены і парэшткі з крыпты, што мясціліся ў Дудзіцкай царкве, знакамітых шляхецкіх родаў Заранкаў-Гарбоўскіх, Прозараў, Ельскіх, Ліпскіх, Букатага (па меркаванні навукоўцаў – 24 асобы). Тут жа была пахавана і жонка Аляксандра – Алена з Каленчынскіх Ельская (1838 – 1901), а таксама і сам Аляксандр Ельскі (1834 – 1916).

Зараз на могілках сіламі БУКа, калгаса "Світанак", МВК "Дудуткі" і Пухавіцкага райвыканкама праведзены мерапрыемствы па добраўпарадкаванні месца пахавання, падыходаў да яго. Да правядзення навуковай канферэнцыі быў устаноўлены памятны крыж. Гэта можна лічыць толькі пачаткам працы, бо ў чаканні і занядбалае месца пахавання брата Аляксандра – Міхала Ельскага (1831 – 1904), вядомага кампазітара і музыканта, і яго жонкі Марыі з Барановічаў Ельскай (1851 – 1903) у Русінавічах. А па прапанове адных з нашчадкаў Ельскіх, якія зараз жывуць у Польшчы, браты Аляксандр і Міхал, як і іншыя з іх роду, павінны знайсці сусакой менавіта на "Кобані", на тым месцы, з якога адкрываюцца краявіды з аднаго боку на колішнюю сядзібу Міхала ў Дудзічах над Пціччу (зараз там вежа вадакачкі, на якой уладкаваліся і жывуць буслы), а з другога – на сядзібу Аляксандра ў Замосці. Там і зараз яшчэ захаваліся алеі, высаджаныя Аляксандрам – адна з лістоўніц, другая – клянова-ліпавая, якія з двух бакоў вялі да знакамітай бібліятэкі і музея старажытнасцяў у доме, пабудаваным яго гаспадаром. Магутныя дрэвы – адзіныя сведкі штодзённага чалавечага жыцця, яго працы, таксама хацелі б адчуць клопат аб іх, як адчуалі ў часы Ельскіх.

І ў такіх мясцінах, у колішняй гармоніі чалавека і прыроды, не маглі не зарадзіцца цудоўныя музычныя творы Караля, Міхала, Аляксандра.

Варта дадаць, што на могільніку ў Кобані растуць некаторыя цікавыя расліны, якія відаць былі пасаджаны тут Ельскімі для аздаблення месца свайго апошняга прытулку. Але гэта тэма асобнай гаворкі.

На могілках да аднаўлення

Нашчадкі роду Ельскіх каля памятнага крыжа

Уладзімір Арлоў

Адкуль наш род

(Працяг)

Няспраўджаныя надзеі

Заняўшы беларускія і жамойцкія землі, Напалеон аб'явіў іх вызваленымі ад расейскага прыгнёту і не скупіўся на абяцанні. Не ўсе разумелі, што французскі імператар вёў сваю гульню. Ён марыў пра панаванне над усім светам, а пра лёс таго ці іншага падуладнага яму народа клапаціўся мала.

За абяцанне аднавіць Вялікае княства Літоўскае Напалеон патрабаваў 100-тысячнае войска і велізарную колькасць харчовых прыпасаў для сваёй арміі. Часовы ўрад Княства не быў гаспадаром краіны, а мусіў падпарадкоўвацца французскім камісарам.

Сяляне марна чакалі ад Напалеона адмены прыгоннага права. Замест гэтага ён падпісваў усё новыя і новыя загады пра пабор. Французскія атрады ездзілі па вёсках, пакідаючы за сабою пустыя хлявы і адрыны. Пад выглядам ахвяраванняў салдаты збіралі з кожнага двара па два пуды сена і саломы і па пяць пудоў жыта і аўса. У жніўні Напалеон выдаў указ, па якім яго ВЯлікая армія павінна была атрымаць ад беларускіх губерняў 53 тысячы кароў і 628 тысяч тон збожжа.

Надзею на Напалеона заставалася ўсё менш і менш. Сяляне браліся за косы ды сякеры і стваралі партызанскія атрады. Паспяховымі нападамі на французаў праславіліся партызаны з прыдзвінскай вёскі Жарцы. Сялянка Фядора Міронава колькі разоў адважна выпраўлялася ў заняты французамі Полацк і прыносіла адтуль важныя звесткі ў расейскі штаб.

Перад вядомай Барадзінскай бітвай французскі імператар вымушаны быў накіраваць дзесяць тысяч жаўнераў на дапамогу свайму 12-тысячнаму віцебскаму гарнізону, які партызаны трымалі ў аблозе.

Бясслаўныя ўцёкі

Напалеонаўскаму войску ўдалося заняць Маскву, але разбіць царскія арміі, якімі камандаваў Кутузаў, ён не змог. У кастрычніку французы пачалі адступаць. Неўзабаве расейскія войскі з дапамогай партызанаў выбілі іх з Полацка, Віцебска, Магілёва, Менска ды іншых беларускіх гарадоў.

Недалёка ад Барысава французы з вялікімі стратамі пераправіліся праз раку Бярэзіну. Іх адступленне адступленне ўсё больш нагадвала ўцёкі. Ад магутнай Вялікай арміі засталіся галодныя, абмарожаныя купкі жаўнераў, што панура брылі на захад, туды, адкуль прыйшлі.

У беларускім мястэчку Смаргонь Напалеон пераапрануўся ў чыжы мундзір і пад чужым імем пакінуў войска, спяшаючыся ў Парыж. Ён казаў сваім прыдворным, што праз год прывядзе трыста тысяч жаўнераў і ўсё адно паставіць Расею на калені.

Гэтыя планы не здзейсніліся.

Недзе на беларускай зямлі, магчыма на дне аднаго з нашых шматлікіх азёраў, застаўся ляжаць кінуты Напалеонам падчас уцёкаў яго залаты скарб.

***

У 1812 годзе Беларусь страціла мільён жыхароў, кожнага чацвёртага. Адны загінулі ў баях, другія памерлі ад голаду і пошасцяў. Тысячы нашых землякоў, што служылі ў напалеонаўскім войску, мусілі адступіць за мяжу і ваяваць на чужыне за чужыя інтарэсы.

Пасля вайны 1812 года тыя, хто марыў вызваліць Бацькаўшчыну, зразумелі, што трэба разлічваць толькі на ўласныя сілы.

Пытанні і заданні:

1. *Чаму для Беларусі вайна з Напалеонам не была Айчыннай?*
2. *Раскажы пра пачатак вайны і першыя бітвы на беларускай зямлі.*
3. *Чаму беларусы ішлі служыць да Напалеона? Колькі нашых землякоў служыла ў ягоным войску?*
4. *Якое рашэнне прыняў французскі імператар у Віцебску?*
5. *Чаму беларусы зразумелі, што Напалеону нельга верыць?*
6. *Як нашы продкі помсцілі французам?*
7. *Чым скончыўся напалеонаўскі паход?*
8. *Якія страты прынёс 1812 год Беларусі?*

Кастусь Каліноўскі

За нашу і вашу свабоду

ЭМІЛІЯ ПЛЯТЭР (1806-1831)

Вольналюбівы дух паўстанцаў Тадэвуша Касцюшкі і Якуба Ясінскага быў жывы. Як тлее пад попелам гарачае вугалле, так у душах у беларусаў увесь час не патухла нянавісць да царскіх прыгнятальнікаў.

Увесну 1831 года Беларусь услед за Польшчаю зноў паўстала.

Найбольш чынная барацьба разгарнулася ў Ашмянскім, Браслаўскім, Дзісненскім і Віленскім паветах, а таксама ў наваколлі Белавежскай пушчы. Трохтысячны атрад з сялянаў і шляхты ўзяў і некалькі дзён утрымліваў горад Дзісну. На мяжы Віцебшчыны і Віленшчыны паспяхова дзейнічаў атрад на чале з графіняй Эміліяй Плятэр. Гэтай мужнай жанчыне было ўсяго дваццаць пяць гадоў. У мірны час яна збірала беларускія песні і казкі, пісалі вершы, а ў час паўстання за свой гераізм атрымала званне капітана.

Паўстанцы заклікалі лепшых сыноў Расеі разам ваяваць супроць царызму "за нашу і вашу свабоду", але гэты заклік застаўся непачуты.

Царскія войскі задушылі паўстанне. Улады адбіралі ў паўстанцаў маёнткі і дваранскія правы. Быў зачынены Віленскі універсітэт і іншыя навучальныя ўстановы. За тое, што беларускія уніяцкія святары і манахі падтрымлівалі паўстанне, цар загадаў зачыняць іхнія манастыры, якія называў "вражескими крепостями".

Але ўсе гэтыя здзекі не паставілі народ на калені. Праз тры дзесяцігоддзі ён зноў узяўся за зброю. Паўстанцаў вёў на барацьбу сын Беларусі Кастусь Каліноўскі.

Юнацтва героя

Кастусь Каліноўскі нарадзіўся 2 лютага 1838 года ў вёсцы Мастаўляны недалёка ад Горадні (цяпер гэтая вёска знаходзіцца ў Польшчы) у сям'і небагатага беларускага шляхціца. Спачатку будучы герой вучыўся ў хатняга настаўніка – "дарэктара", а потым у павятовай вучэльні ў мястэчку Свіслач.

Кастусь вельмі сябраваў са сваім старэйшым братам Віктарам. Той быў студэнтам Маскоўскага універсітэта, добра ведаў гісторыю, якую вывучаў па старадаўніх рукапісах і кнігах. Ад брата Кастусь шмат даведаўся пра слаўнае мінулае Беларусі, пра тыя часы, калі наша зямля была свабоднай. Кастусь ненавідзеў царскую ўладу і прыгоннае права. што трымала ў няволі сялянаў.

Пасля вучэльні Каліноўскі паступіў на юрыдычны факультэт Пецярбургскага універсітэта. З Масквы ў Пецярбург у гэты час пераехаў і брат Віктар. Разам з сябрамі Кастусь і Віктар стварылі падпольны гурток. Яны марылі пра вызваленне Бацькаўшчыны і рыхтаваліся да будучай барацьбы. Кастусь пакляўся прысвяціць гэтай справе ўсё сваё жыццё.

Скончыўшы універсітэт, ён вярнуўся ў родныя мясціны і пачаў дзейнічаць. У Горадні Кастусь заснаваў таемную рэвалюцыйную арганізацыю. Разам з таварышамі ён нястомна ездзіў па наваколлі і рыхтаваў людзей да паўстання.

"Мужыцкая праўда"

Летам 1862 года ў беларускіх вёсках і мястэчках пачалі знаходзіць невялікія друкаваныя лісткі. Іх можна было разгладзіць на каленях у хвіліны адпачынку проста на полі, а прачытаўшы – лёгка схаваць.

Гэта была першая ў гісторыі беларуская газета – "Мужыцкая праўда".

Прачытаўшы яе назву, пісьменны селянін вадзіў пальцам па радках і здзіўлена адкрываў для сябе, што гэтая газетка сапраўды гаворыць пра мужыцкія клопаты, прычым гаворыць на простай і зразумелай мове.

"Мужыцкую праўду" выдаваў Кастусь Каліноўскі і яго паплечнікі Фелікс Ражанскі і Валеры Урублеўскі. Пад кожным нумары газеты стаяў подпіс – "Яська-гаспадар з-пад Вільні". Гэтым таямнічым Яськам быў Каліноўскі. Ён сам рыхтаваў для газеты артыкулы, сам развозіў яе потым па вёсках, раскідваў на дарогах.

"Мужыцкая праўда" тлумачыла беларусам, як царская ўлада іх падманвае і прыгнятае, як адбірае ў іх не толькі цяжка зробленыя грошы, але і родную мову ды бацькоўскую веру.

У першым нумары Яська-гаспадар пісаў: "Дзецюкі! Цяпер настаў такі час, што мы самі можам пісаць такую праўду справядліву, як Бог на небе. О, загрыміць наша праўда і, як маланка, пераляціць па свеце! Няхай пазнаюць нашы ворагі, што мы можам не толькі карміць сваім хлебам, але яшчэ і вучыць сваёй мужыцкай праўды..."

Усяго выйшла сем нумароў газеты. Апошні пабачыў свет ужо тады, калі на беларускай зямлі грымела паўстанне. Каліноўскі заклікаў сялянаў браць у рукі косы ды вілы і далучацца да тых, хто ўжо б'ецца за вольнасць.

Кастусь Каліноўскі (1838 - 1864)

І тады прамовіў: *“Каб іншага шкла да стала мне не падавалі. Няхай усе ведаюць, што ўмеюць вырабляць у Налібоках”.*

Шаноўная рэдакцыя!

Дасылаю Вам гістарычны матэрыял аб Налібоцкай шкляной гуце, што 277 год таму была заснаваная ў маёй роднай вёсцы. На тым месцы дзе яна заснована зараз няма ні музею, ні нават памятнай дошкі ўсё зарасло травою, дрэвамі і чалавечым бяспамяцтвам.

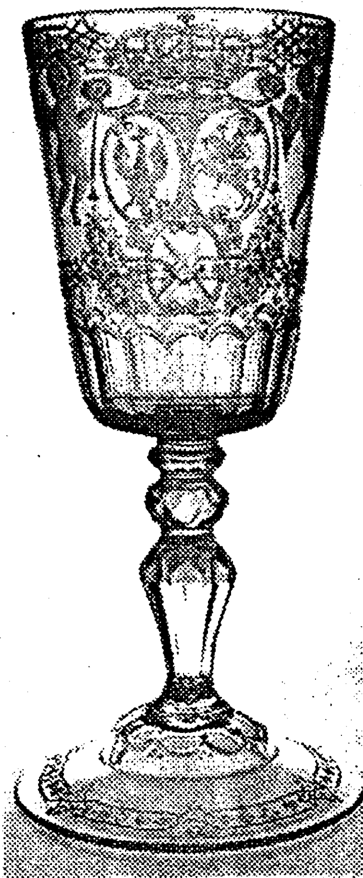
У 18 ст. Рэч Паспалітая апынулася пад уладай культуры і ідэй, што панавалі на той час у Заходняй Еўропе і Расеі, зрэшты адтуль прыходзілі не толькі новыя ідэі, але і моды. З прыходам на Беларусь заходнееўрапейскіх узораў, запазычаных у саксонцаў і французаў, рэзка ўзрасло імкненне да раскошы. Усё гэта істотна паўплывала на побыт беларусаў, а ў прыватнасці на побыт арыстакратыі.

Спачатку шляхту задавальнялі тавары, якія яна набывала за мяжой, але кошты на іх раслі разам з попытам. І тады магнаты і буйная шляхта сталі вырабляць дарагія тканіны і каштоўны посуд на ўласных мануфактурах. Ініцыятыву першынства трымалі Радзівілы, заснаваўшы ў пачатку 18 ст. на Беларусі мноства самых розных прадпрыемстваў на заходнееўрапейскім узроўні. Адным з першых такіх прадпрыемстваў у Рэчы Паспалітай і першым на Беларусі была Налібоцкая шкло-крышталёвая фабрыка, або як яшчэ падаецца ў дакументах гута князёў Радзівілаў. Заснаваная яна была ў 1722 годзе ў мястэчку Налібокі (зараз Стаўпецкі раён) на сродкі жонкі канцлера ВКЛ Ганны Радзівіл. Нягледзячы на тое, што ва ўладаньнях Радзівілаў было каля 20 мануфактур Ганне хацелася стварыць шкляную гуту на заходнееўрапейскім тэхналагічным узроўні. Для гэтых мэтаў давялося запрасіць майстроў з Бельгіі і Саксоніі: Канстанціна Фрэмеля. Вольфа Ландграфа і Неўмана. Пры вызначэнні месца будаўніцтва завода выбар паў на Налібокі не выпадкова. Тут меліся даволі спрыяльныя ўмовы для арганізацыі шкляной вытворчасці. У той час у вырабе шкла галоўным відам сыравіны быў паташ, які атрымлівалі з драўніннага вугалю. Налібокі акружалі вялізарныя лясныя масівы і гэта давала магчымасць параўнаўча лёгка арганізаваць вытворчасць вугалю, а таксама нарыхтоўку паліва і будаўнічых матэрыялаў. Тут жа недалёка знаходзіліся значныя запасы шклянога пяску. Наяўнасць рэчкі дапамагла вырашыць праблему вады. Таннай рабочай сілай былі прыгонныя сяляне.

У перыяд існавання завода тэхнічнае кіраўніцтва ажыццяўлялі замежныя майстры, галоўным чынам нямецкія. У 40-я гады 18 ст. тут працавалі саксонскія шліфоўшчыкі Ёган Гейц, Ёган Крыштоф Дрэер, Ёган Георг Унгер. Разам з імі працавалі мясцовыя гутнікі. Аснову кадраў складалі кваліфікаваныя рабочыя, якіх у розныя гады дзейнасці прадпрыемства ў 18 ст. было ад 40 да 50 чалавек. Так у 1765 годзе штат прадпрыемства складаўся з 7 шкладуваў, 8 рысоўнікаў, 5 шліфоўнікаў, майстра па вырабу “лістоў”, двух памочнікаў, а таксама 2 паташнікаў, 3 сталяроў і кавалёў, 2 слесароў, токара, ганчара, 4 качагараў, 4 падсобных рабочых і 2 вартаўнікоў – усяго 42 чалавекі. Былі на тым заводзе і вучні якія авалодвалі, галоўным чынам, шкладуўной справай.

Умовы працы на заводзе былі вельмі цяжкімі. У інструкцыі, дзе вызначаўся рэжым работы на прадпрыемстве, было сказана, што шкладувы павінны прыступаць да работы ў 4 гадзіны раніцы і працаваць да 7 гадзін вечара з перапынкам на абед з 11 да 13 гадзін дня. Яшчэ раней пачыналі работу качагары. Такім чынам рабочы дзень на заводзе працягваўся 13 і больш гадзін. Для асобных катэгорый рабочых, і ў першую чаргу для тых, хто адбываў паншчыну, давалі норму і не адпускалі з завода пакуль рабочы не выконваў яе. За спазненне, заўчасны зыход з работы строга каралі – штрафавалі, білі кіямі. Звычайнай мерай пакарання было і турэмнае заключэнне. Рабочыя ўцякалі з завода, бунтавалі. Таму Радзівілы трымалі ў Налібоках вайсковую залогу. Прыгонных, пасланых на заводскія работы, звычайна прымушалі працаваць бясплатна, адбываючы паншчыну. Напрыклад, князі Радзівілы абавязалі ў 1789 г. сялян вёскі Ніўкі адпрацаваць паншчыну на Налібоцкім шклозаводзе 1456 “пешых”, а сялян вёскі Налібокі 1872 “вупражныя” дні.

На навучанні ў замежных гутнікаў былі і мясцовыя ўмельцы. Некаторыя з іх змаглі дасягнуць майстэрства, што пасля замянялі замежных спецыялістаў. Сярод такіх асобаў варта спыніцца на прадстаўніках сям’і Дубіцкіх, вельмі таленавітых майстрах. Дубіцкія былі выхадцамі са збяднелай шляхты. Першым гравёрам быў Мікалай, які пачаў сваю мастацкую дзейнасць у Налібоцкай мануфактуры ў 1728 г. Працаваў ён там каля 66 гадоў да самай смерці. Мікалай Дубіцкі паклаў пачатак творчай дзейнасці ў розных галінах дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Беларусі 18 - 19 ст. трох пакаленняў таленавітых мастакоў - рамеснікаў.

Келіх. Налібокі, 30-я гады 18 ст. Памер 25, - 12,5 см.Дэпазіт Таварыства аматараў гісторыі ў Варшаве з 1917 г.

Мікалай Дубіцкі быў рысоўнікам вельмі высокай кваліфікацыі. У пачатку 30-ых г.г. ён гравіраваў у Налібоках складаныя фігурныя і сюжэтныя кампазіцыі на вялікіх “віватавых” кубках, прызначаных для караля Рэчы Паспалітай Фрыдрыха Аўгуста III, для буйной шляхты. Яго работы вызначаюцца вытанчанасцю кампазіцыі, дасканалай пластычнасцю ліній. У Кракаўскім народным музеі экспануецца “кругавы” кубак М. Дубіцкага, лепшая работа. З абодвух бакоў чашы змешчаны фігурныя кампазіцыі, увенчаныя каронамі. Фігуры німф, амураў, гарнастаевай мантыі – усё гэта сімвалы каралеўскай улады. Выгравіраваны і герб Вішнявецкіх. Арол трымае ў кіпцях каршуна з выявамі трохлісцёвага крыжа і месяца, перпавернутага рожкамі ўніз, а над ім шасціканцовыя зоркі. Уражвае тонкасць, пластычнасць работы. Так, аўтар не толькі передаў дакладнасць знешніх рысаў фігур, але нават здолеў паказаць псіхалагічны стан прыгажунь – німф, надаўшы іх позіркам асаблівую задумённасьць.

Вядучым гравёрам Налібоцкай мануфактуры стаў і Ян Дубіцкі. Вядомы яго многія вырабы, сярод якіх гравіраваныя сервізы для караля РП Станіслава Аўгуста.

Абсталяванне Налібоцкага шклозавода было нескладаным і амаль усё выраблялася на месцы. Прыгонныя сяляне ладзілі шліфавальныя і рысавальныя станкі, гранільныя колы, формы для адліўкі ліставога шкла. Трубкі для выдуўкі шкла пры арганізацыі завода былі закупленыя ў Чэхіі і Германіі. Але пазней іх вытворчасьць была наладжаная на месцы і толькі гравіравальныя інструменты-алмазы, спецыяльныя напільнікі і долаты – прывозілі з-за мяжы.

Як выглядаў Налібоцкі шкляны завод пасля завяршэньня яго будаўніцтва, нам дакладна невядома. Пра гэта няма звестак ні з літаратурных крыніц, ні з архіўных матэрыялаў. Маюцца звесткі аб памерах гуты – 33 метры на 13,2 ці каля 435 м2, вышыня каля 10 м. Вышыня бакавой сцяны ўказвае на тое, што яна магла быць залічанай да найвялікшых фабрычных будынкаў у Рэчы Паспалітай ў першай палове 18 ст.

Недалёка ад Налібок праз рэчку Лебяжоду (Ашмянку) цягнулася нешырокая плаціна, каля якой і размяшчаліся асноўныя заводскія пабудовы. Галоўным збудаваннем з’яўляўся вялікі драўляны дом, які ведалі, як гуту. (Гутай у той час называлі і сам завод). Цэнтральным месцам там была печ, дзе ў ціглях “варылася” шкло. Побач стаялі станкі, іх было каля дзесяці. Тут жа ішоў вытворчы працэс у дзвюх печах для загартоўкі ваконнага шкла. Паблізу ад галоўнага будынка, каля самой плаціны размяшчалася шліфавальная майстэрня. Там на спецыяльных станках вялася шліфоўка некаторых вырабаў відаў шклянога посуду, флаконаў, кубкаў і іншых вырабаў. Другая шліфавальная майстэрня была пабудавана ў пяці кіламетрах ад Налібок у вёсцы Янкавічы. Тут невялікая рэчка Шура была перагароджана плацінай, а каля яе стаяў вялікі драўляны дом, у якім і шліфаваліся шкляныя вырабы. Дарэчы ў Янкавічах выраблялі не толькі посуд. Шмат там выраблялася апраавы для шабляў для войска ВКЛ, а часам выраблялiся шаблі цалкам. Для каралеўскага замка ў Варшаве там выраблялiся пячаткі. Некаторыя з іх выраблялiся са срэбра, золата, дыяментаў, рубінаў. Як у першай, так і ў другой шліфавальнай майстэрні абсталяванне прыводзілі ў рух пры дапамозе вады. Ад вялікага “вадзянога кола” ішоў доўгі вал, на якім былі насаджаныя шліфавальныя колы, атрымаўшыя пазней назву станкоў.

Усіх шліфавальных станкоў мелася 16. Найбольш дарагі шкляны посуд, вазы, кубкі аздабляліся рознымі намаляванымі фарбай узорамі. Асобнае памяшканне займала паташня, у якой стаялі 12 вялікіх чанаў. Вугаль звычайна атрымлівалі на месцы нарыхтоўкі драўніны, а на заводзе яго “квасілі” у чанах і рабілі паташ. Акрамя памяшканняў, у якіх адбываўся асноўны працэс, недалёка ад плаціны, па абодва бакі ракі Лебяжоды, размяшчаліся памяшканні падсобнага характару: кузня, сталярная майстэрня, склады для захоўвання драўнінавага вугалю, матэрыялаў і гатовай прадукцыі, пякарня, ганчарная майстэрня. Па-суседству з вытворчымі пабудовамі знаходзіліся два жылыя дамы для рабочых і майстроў.

Кіраваў прадпрыемствам спецыяльны чалавек, які спачатку называўся гаспадарам, а пазней інтэндантам і суперінтэндантам. Дайшлі звесткі аб галоўным кіраўніку шклозавода ў 1765 годзе. Гэта быў пан Чачот, гадавое жалаванне якога складала 400 злотых. Дапамагаў кіраўніку пісар. У абавязкі гаспадара і пісара ўваходзіла сачыць за працэсам вытворчасці, набор рабочай сілы, забяспячэння сыравінай і інструментамі, збытам прадукцыі.

Кантроль за работай прадпрыемства і дзеяннямі інтэндантаў ажыццяўляўся звычайна цэнтральнай адміністрацыяй радзівілаўскіх маёнткаў і начальнікам вайсковай залогі. У буйных населеных пунктах і маёнтках Радзівілаў размяшчаліся ўласныя вайсковыя залогі. Была такая і ў Налібоках. Залога налічвала ў сваім складзе 26 казакаў. З яе дапамогай душылі бунты рабочых і сялян, вярталі на заводы беглых рабочых, каралі вінаватых і тых, хто адмаўляўся выконваць загады адміністрацыі. На першым часе ў абавязкі начальніка залогі ўваходзіла праверка справаздач інтэнданта, якія пасылаліся цэнтральнай адміністрацыі валоданняў, дастаўка грошай, выручаных за прададзеную прадукцыю, у Нясвіжскую касу і надзор за работай завода. Пазней, з 1776 года, роля начальніка залогі значна ўзрасла. Ён становіцца загадчыкам касы, кантралюе склады і крамы, вядзе ўлік расходаў сыравіны і вытворчасці прадукцыі, займаецца рэалізацыяй гатовых вырабаў.

(Другая частка будзе надрукавана следам).

Кілішкі. Памер 18,5-8 см. Калекцыя Станіслава Урсына Русецкага, 1918 г.

***Ад рэдакцыі:** Гэты матэрыял доўга ляжаў у рэдакцыі, бо аўтар (аўтары), які нямала і плённа папрацаваў, недакладна пазначыў што гэта, адкуль і хто даслаў. З дадатковых крыніц стала вядома, што гэта пераклад, зроблены налібокскімі сябрамі ТБМ з кніжкі “SZKLO Z HUT RADZIWILLOWSKICH”. Калі гэта не так, просім аўтара (аўтараў) адгукнуцца і ўдакладніць.*

Рэдактар Станіслаў Суднік

Заснавальнік:
ТБМ імя Францішка Скарыны.
Пасведчанне аб рэгістрацыі:
№ 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.
Адрас рэдакцыі:
220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.
Адрас для паштовых адпраўленняў:
231300, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: ns@lida1.lingvo.grodno.by

Рэдакцыйная калегія:
Людміла Дзіцэвіч, Алесь Гурыновіч, Ірына Марачкіна, Леакадзія Мілаш, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні.
231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Газета падпісана да друку 31. 01. 2000 г.
Наклад 3200 асобнікаў. Замова № 335
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 100 руб., 3 мес.- 300 руб.
Кошт у розніцу: 30 руб.